

Empatisk nog för socionomexamen, eller?

En studie om socionomstudenters empatiska förmåga och dess utveckling
under utbildningstiden

Gustav Wremer & Simon Thorsell Kjellin
Termin 6
2015

Examensarbete 15 hp
Hälsöhögskolan Jönköping

Förord

Vi vill tacka vår handledare Thorbjörn Ahlgren, lektor i socialt arbete vid Hälsohögskolan i Jönköping, för hans stöd och vägledning genom hela processen.

Vi vill även tacka Mikael Sjökvist, Universitetsadjunkt vid Hälsohögskolan i Jönköping, för inspiration och givande motivation inför denna studie. Till sist riktar vi ett tack till programansvariga och administratörer på socionomutbildningarna vid Sveriges högskolor och universitet för att de delgav sina studenter IRI-enkäten, samt alla socionomstudenter som valde att delta i vår studie.

Sammanfattning

Denna kvantitativa studie med kvalitativa inslag ämnade undersöka den empatiska förmågan hos studenter och dess förändring på socionomutbildningen i Sverige. I studien användes ett självskattningsformulär som i enkätform skickades ut till 8 av 15 lärosäten runt om i landet. Respondenter som deltog i studien studerade i termin 1 & 2 respektive termin 6 & 7. Instrumentet som användes för att mäta empatinivån hos respondenterna var en svensk översättning av instrumentet Interpersonal Reactivity Index (IRI), ett välbeprövat självskattningsformulär. IRI består utav 28 frågor, indelade i 4 områden (subskalor) som tillsammans ger ett poäng, där ett högre poäng motsvarar en högre empatisk förmåga. I slutet av enkäten gavs respondenterna utrymme att själva ange vilka utbildningsmoment som de anser har påverkat deras empatiska förmåga. Den kvantitativa empirin visade en marginell uppgång i den empatiska förmågan hos den senare termingruppen men detta går inte att statistiskt säkerställa och skillnaden är så liten att den i praktiken inte skulle innebära någon skillnad. På grund av icke-signifikanta samband kunde några slutsatser inte dras gällande om utbildningen har någon påverkan på studenternas empatiska förmåga utifrån studiens kvantitativa empiri. Den kvantitativa empirin påvisade dock signifikanta samband mellan empatisk förmåga och ålder samt empatisk förmåga och kön. De yngre respondenterna tenderar att ha en högre empatisk förmåga än de äldre. Kvinnor erhöll ett högre poäng gällande empatisk förmåga än män. Den kvalitativa empirin pekade på att studenterna själva anser sig ha ökat sin empatiska förmåga under utbildningstiden. I studien deltog 168 respondenter.

Nyckelord: Empati, Socionom, Utbildning, Professionalitet, Socialt arbete, Interpersonal Reactivity Index

Summary

This quantitative study, with qualitative elements, intended to investigate the empathic ability among students and its change during social work education in Sweden. The study used a self-assessment form in the form of a questionnaire sent out to 8 of the 15 universities around the country. Respondents who participated in the survey studied in semester 1 & 2 and semester 6 & 7. The instrument which were used, measure the empathy level of the respondents and was a Swedish translation of the instrument, the Interpersonal Reactivity Index (IRI) which is a proven self-assessment form. IRI consists of 28 questions divided into 4 areas (subscales), which together provide a score, where a higher score corresponds to a greater capacity for empathy. At the end of the survey respondents were given the opportunity to specify which training elements that they consider has affected their empathic ability. The quantitative empirical data showed a marginal rise in the empathic ability of the latter term group but this is not statistically secured and the difference is so small that in practice it would not mean any difference. Because of the non-significant associations, no conclusions could be drawn on whether the training has any effect on students' empathy on the basis of the study's quantitative empiricism. The quantitative empirical data indicated a significant relationship between empathy and age, as well as empathy and gender. The younger respondents tend to have a higher empathy than the older. Women received a higher score concerning empathy than men. The qualitative empirical data indicated that the students themselves believe they have increased their empathic ability during education. The study involved 168 respondents.

Keywords: Empathy, Social work education, Professionalism, Interpersonal Reactivity Index

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	5
Inledning	7
Syfte och frågeställning	8
Bakgrund	9
Socionomyrkets framväxt och historia	9
Empati som teori och begrepp	11
Empati som förändringsverktyg	13
Tidigare forskning kring professionell empatiutveckling	14
Utbildningsmiljöns påverkan på den empatiska förmågan	15
Empatins betydelse i yrket som socionom	16
Material och metod	18
Litteratursökning till bakgrund	18
Datansamlingsmetod	18
Population, urval och bortfall	20
Statistiska tester	20
Kvalitativ analys	20
Tillförlitlighet	21
Etiska överväganden	22
Resultat	23
Respondenter	23
Empati och socionomstuderande	23
Utveckling av empati	24
Empati och kön	25
Empati och ålder	26
Kvalitativ resultatredovisning med analys	28
Fallstudier	28
Diskussion/Grupparbeten	29
Personlig och Professionell Utveckling (PPU)	30
Verksamhetsförlagd Utbildning (VFU)	30
Utbildningen påverkar inte	31
Diskussion	32
Metoddiskussion	35
Slutsats	36
Fortsatt forskning	36
Referenser	38
Bilaga 1	42
Bilaga 2	43
Bilaga 3. Tabeller och kompletterande uppgifter	50

Inledning

Jag uppfattar att de delar som handlar om att applicera teori på verkliga fall har utvecklat min förmåga att se människors livsförhållanden från olika vinklar. Dessutom tror jag att VFU-praktiken har varit väldigt viktig för att utveckla den empatiska förståelsen för mig, framför allt kanske det gäller om man verkligen får möta klienter i svåra situationer i behandlande/ utredande arbete.

-Deltagare 1-

Ovanstående citat är ett exempel på vilka delar i socionomutbildningen som studenterna själva ansåg ha påverkat deras empatiska förmåga.

Empati är en grundläggande egenskap hos personer som ska arbeta med människor och har en central del i socialt förändringsarbete i kombination med relationsbyggande och att se individer som ett subjekt snarare än ett objekt (Bernler & Johnsson, 2001). Socionomyrket kräver, liksom alla professionella yrken med människor i fokus, empati för att relationen mellan klient och professionell ska fungera (Halpern, 2001). Den empatiska förmågan gör att den professionella kan läsa sinnesstämning och känslor hos klienten och kan på så vis anpassa sitt förhållningssätt gentemot denna för att ge så goda möjligheter som möjligt för klienten.

I högskoleförordningens examensbeskrivning för socionomexamen står att studenten ska utveckla självkänedom och empatisk förmåga (SFS 1993:100). Holm (2009) diskuterar huruvida utbildningar gällande yrken med människor påverkar det professionella förhållningssättet. Det finns till exempel studier som visar att läkarutbildningen har en negativ inverkan på studenternas empatiska förmåga, främst på grund av att programmet alltmer fokuserar på naturvetenskaplig eller teknisk kunskap istället för fokus på klienten som person. Vidare menar Holm att liknande fenomen har påträffats även i socionomprogrammet. Under de senaste åren har Sveriges socionomprogram kritiserats för att fokusera alltmer på bókunskap och evidens, snarare än på brukarperspektivet (Ronnby, 2008). För att kunna utveckla en empatisk förmåga och ett professionellt förhållningssätt, behöver studenterna möta klienter i verkligheten och lära sig känna in dessa menar Ronnby. Detta teoretiserande kan vara en följd av att metoder och tillvägagångssätt i det sociala arbetet idag kräver en mer evidensbaserad tyngd (Gassne, 2010). Då empati uttryckligen är en viktig del för det sociala arbetets utförande (Halpern, 2001) är det relevant att undersöka om framtida socialarbetare utvecklar sin empatiska förmåga under utbildningstiden.

Denna studie undersökte om socionomstudenters empatiska förmåga utvecklas under utbildningstiden. Studien undersökte även vilken eller vilka faktorer som studenterna själva ansåg ha påverkat deras empatiska förmåga.

Syfte och frågeställning

Som tidigare beskrivits kan empati ses som en nyckelkomponent och en elementär del i socialt arbete och empatisk förmåga är en egenskap som både professionella socialarbetare och socionomstudenter bör eftersträva (Holm, 2001). Empati ses också som en viktig del i det sociala arbetet enligt nationella riktlinjer för socionomutbildningarna (SFS 1993:100). Trots betydelsen av empati riktas kritik mot socialt arbete och socionomutbildningarna då dessa genom akademisering har förlorat sin kärna där klienten och empati är i fokus (Ronnby, 2008).

Studiens syfte var att studera om det sker någon förändring av empatiförmågan hos socionomstudenter under tiden på socionomutbildningen.

Frågeställning

- Förändras den empatiska förmågan hos socionomstudenter under utbildningstiden?
- Vilket/vilka utbildningsmoment anser studenterna själva ha påverkat deras empatiska förmåga?

Bakgrund

Eftersom empatibegreppet är centralt i uppsatsen samtidigt som det är ett allmänt känt begrepp som kan betyda olika saker från person till person inleds detta kapitel med att tydliggöra vad som kan innefattas i begreppet (Bohlin & Eklund, 2013). Vidare redogörs också för socionomyrkets utveckling samt dess utbildning ur ett historieperspektiv för att ge er läsare en bakgrund och en större förståelse till hur dagens socionomutbildning ser ut. I kapitlet kopplas också empatins betydelse till socionomyrket.

Socionomyrkets framväxt och historia

Socialt arbete härstammar från den svenska välgörenhetstraditionen från mitten av 1800-talet (Pettersson, 2001). Industrialismen och folkförflyttningarna till städer hade förändrat levnadsvillkoren för människor. Nya frågor som fattigdom, familjens sönderfall, alkoholism och barnarbete skapade ett nytt engagemang. Den filantropiska verksamheten diskuterade om att hitta en lösning på ”den sociala frågan”. Det fanns en oro för medmänniskan, samhällsutvecklingen och att de missnöjda grupperna i samhället skulle göra uppror och skapa oro. Det nya ”välgörenhetstänket” syftade inte bara till att avhjälpa nöd utan även till att kontrollera de fattiga och utslagna. Vidare menar Pettersson att fokus i välgörenhetstänket ändå var starkt bundet till empati. Den nya fattigvårdslagen 1847 framhöll att ”verklig fattigvård måste vara personlig och bygga på kristen grund”. Denna lag är en av de äldsta författade sociallagarna i Sverige (SFS 1847:23). Under denna tid bedrevs arbetet mot orättvisor i samhället främst på frivillig basis och majoriteten av dessa volontärer var kvinnor (Pettersson, 2001).¹ Centraförbundet för socialt arbete (CSA) bildades år 1903 och var de första som lyfte frågan om professionalisering av fattigvårdsarbetet (Meuwisse m.fl., 2000). Det var under denna tid som termen ”socialt arbete” användes för första gången. Det skulle dock dröja till år 1921 innan socialinstitutet i Stockholm inrättades för att utbilda socialarbetare för första gången. Meuwisse m.fl. menar att undervisningen vid denna tid i första hand inriktade sig på sociallagstiftning och väldigt litet fokus på klienten. Det var först år 1950 som titeln ”socionom” kom till och titeln blev offentlig i statskalendern år 1958.

Under 1950-talet så blossade även en stor debatt upp gällande de professionella socialarbetarna (Pettersson, 2001). Kritiker ansåg att socialarbetare till huvudsak var administratörer och att fokus inte låg på människan utan snarare på ren byråkratisk myndighetsutövning. ”Besvärliga personer” med psykiska eller sociala problem sågs som en last för samhället och blev stigmatiserade och därigenom ofta institutionaliserade enligt Pettersson. Debatten mynnade ut i att den dåvarande socionomutbildningen förändrades från en administrativ inriktning till ett klientcentrerat fokus. Idéer från USA, och framför allt då Carl Rogers (1951) nyfunna teorier om empati, implementerades i den svenska socialarbetarmodellen. Familjen och det sociala nätverket sågs som en viktig resurs i behandlandet av den enskilda individen. Denna förändring i kunskapssyn i yrket som socionom lade grunden för det empatiska förhållningssättet som ses som viktigt idag

¹Än idag är det bara knappt en femtedel av socialarbetarna som är män (Statistiska centralbyrån, 2010). Kvinnor tenderar att vara mer empatiska än män, något som Giddens (2014) tar upp.

(Meuwisse m.fl, 2000).

År 1964 utvecklades två inriktningar på socialhögskolan (Pettersson, 2001). Båda inriktningarna studerade en 1-årig grundkurs som involverade socialpolitik, statskunskap, civilrätt, socialrätt och praktisk förvaltningskunskap. Det som skiljde inriktningarna åt var den praktiska förvaltningskunskapen. På den sociala linjen lärde sig studenterna en liten del kommunal ekonomi och hälso-och sjukvårdslära varvid det stora fokuset låg på socialt arbete och social administration. Förvaltningslinjen hade i förhållande till den sociala linjen ett större fokus på allmän och kommunal administration med inriktning på företagsekonomi, kommunal ekonomi och samhällsplanering. Efter detta inledande år följde ett halvårs praktik och sedan följde ett år med halvtermiskurser. Studierna fortsatte med ytterligare ett halvårs praktik för att sedan avslutas med en sluttermin där studenterna fick skriva en uppsats och erhöll därmed ett så kallat "2-betyg" i ett ämne (detta motsvarar idag en avancerad nivå). År 1977 startade högskolereformen och därmed kom socialt arbete att bli ett eget kunskapsområde med en egen professur och egen forskarutbildning (Pettersson, 2001).

Socionomyrkets historia visar att socialarbetaryrket genom sin professionalisering 1921 förlorade sitt fokus på klienten och därmed den empatiska synen på människan som ett subjekt (Meuwisse m fl., 2000). Under 1960-talet började det klientcenterade arbetet komma tillbaka med "helhetsprincipen". En stor debatt kring ämnet "välfärdsstat" och "välfärdssamhälle" startades och skulle ge trygghet och säkerhet för alla medborgare. Utbildningen var då främst inriktad på att utbilda socionomer med administrativa och sociala arbetsuppgifter där insatser inriktade på individen själv var centrala (SOU 1973:59). I ljuset av högskoleutredningen startade en debatt om socialarbetarrollen. Det ansågs att socialarbetaren helt och hållet accepterade att det kontinuerligt kom en växande ström av hjälpsökande till de sociala förvaltningarna. "Helhetsprincipen" var svaret på denna växande tillströmning och en modell upprättades för hur människor interagerar med sin miljö och inte definieras enbart av sina problem (Pettersson, 2001). För att detta skulle vara genomförbart krävdes en ny utbildning med en ny inriktning på människan i sin helhet. Denna utbildning kom genom högskolereformen 1977.

I dagens utbildning finns det ett stort fokus på klienten och den empatiska förmågan hos socionomen (SFS 1993:100), som grundar sig i debatten som startade redan på 1960-talet (Pettersson, 2001). En av metoderna för att främja den självständiga kunskapsutvecklingen till självvärderingsförmåga är på många lärosäten kursen Personlig och Professionell Utveckling (PPU). Denna kurs utmanar studenter till att reflektera kring sin egen utveckling, både känslomässigt och på professionell nivå genom regelbundna seminarier och skriftliga utvecklingsreflektioner. Holm (2001) menar att självkänedom är tätt sammanbundet med den empatiska förmågan. Förstår den professionella inte sig själv och inte har vetskap om dennas begränsningar och känslor, kan denna inte förhålla sig till andras känslor och viljor. Vidare menar Holm att utan självkänedom kan den professionella inte heller anpassa sitt bemötande gentemot klienten. PPU syftar till att utveckla en kännedom om sig själv och därigenom stärka en empatisk förmåga. Denna utveckling är också påvisbar i forskningen kring empati som har intensifierats under senare år (Eklund, 2013).

Idag leder socionomutbildningen fram till en yrkesexamen där utbildningstiden är 3,5 år (SFS 1993:100). Efter 3 år har studenten en fil. kand. i socialt arbete och läser sedan 30 högskolepoäng (motsvarar ett halvår) på avancerad nivå för att få en socionomexamen.

Högskoleverket (2009) skriver i sin rapport att de innehållsliga kärnorna i socionomutbildningen idag skiljer sig något åt beroende på vilket lärosäte som är i fokus. Huvudområdet i socionomutbildningen ses som mångvetenskapligt, det vill säga att dagens komplexa samhälle kräver kunskaper inom många olika områden. Det finns lärosäten i Sverige som har sitt fokus i förståelse för sociala problem och dess konstruktion i relation till samhället, både i historien och i nutid (Högskoleverket, 2009). Delområden för att förstå sociala problem tar avstamp i de välfärdssystem och juridiska system som utvecklats för att skydda samhällets medborgare. Dessa 2 olika kunskapsblock interageras för att ge en helhetsbild av området socialt arbete (Högskoleverket, 2009). Andra universitet ser delområdena som självständiga för att ge en större bredd och djup i utbildningen. I högskoleverkets rapport beskrivs hur t ex. Högskolan i Gävle har en annan syn på hur socionomer ska ta till sig kunskap. I Gävle värderas ämnen såsom sociologi, rättsvetenskap, psykologi och socialpolitik högt och ska utgöra en kunskapsbas vilken utvecklas då studenterna får ta till sig lärdom både genom vetenskapliga teorier och praktiska erfarenheter (Högskoleverket, 2009). Vid flertalet lärosäten sätts färdigheter och förmågor i fokus. Att skärpa värderingsförmåga, personlig mognad och empatisk förmåga formar grundläggande etiska värderingar i socialt arbete. Dessa förmågor anses vara nödvändiga för att kunna utveckla en förmåga till självständig kunskapsutveckling (Holm, 2001). I ljuset av detta fokus hålls värderingsförmåga och förhållningssätt högt (SFS, 1993:100). På samtliga lärosäten som erbjuder socionomutbildning i Sverige finns ett stort fokus på evidensbaserat arbete (Gassne, 2010). Högskoleverket (2009) förmedlar att det sociala arbetet som ämne har som mål att värna om individers egenvärde oavsett ras, kön, ålder, etnicitet, religion och politisk tillhörighet. Företrädare och arbetsutövare inom socialt arbete ska lägga ett stort fokus på att i yttersta mån stärka individers egna resurser och hålla grundläggande behov tillfredsställda. För att åstadkomma detta krävs enligt Högskoleverket en god empatisk förmåga.

Empati som teori och begrepp

Ordet empati härstammar från grekiskans ”em”, med betydelsen in och ”pathos” som kan översättas till känsla eller lidande. Alltså skulle innebörden betyda inkänsla, inkännande eller inlevelse. Idag används ordet empati till vardags och populariteten gör att ordet egentligen inte har så mycket med ursprungsbetydelsen att göra. Ordet har på så vis urvattnats och det är svårt att få ett grepp om vad det egentligen betyder (Bohlin & Eklund, 2013).

Exempel på empati som Bohlin beskriver det:

Jag läser om en attack mot civila under ett inbördeskrig i ett annat land och blir upprörd över den grymhet och orättvisa som de utsätts för, trots att jag själv aldrig varit i landet och inte känner någon där.

(Bohlin, 2013, s. 15)

Bohlin (2013) menar att många av oss människor kan känna igen sig i denna känsla. En förklaring av känslan hade kunnat vara att leva sig in i en annan människas tankar och känslor genom att se hennes situation så som hon ser den (Holm, 2001). Empati är samtidigt uppdelat i mindre komponenter: kognitiv, affektiv samt professionell empati (Bohlin & Eklund, 2013).

Kognitiv empati är kort och gott att förstå andra (Bohlin & Eklund, 2013). Kognitiv betyder tankemässig eller intellektuell och den amerikanske psykologen, och pionjären inom området, Carl Rogers (1951) betonar att personen i en kognitiv form av empati särskiljer sig själv och den andra, samtidigt som denna skapar sig den andras perspektiv. Dock menar Rogers att det inte tillräckligt att endast sätta sig in i en annans situation. Beträktaren måste också kunna bortse från sina egna värderingar och förhållningssätt, för att istället anta den andras perspektiv. Psykologer beskriver detta perspektivtagande som en förutsättning för empati. Utifrån dessa slutsatser behöver betraktaren ha god kännedom om sig själv för att aktivt kunna sära på sitt eget och den andras perspektiv. Kognitiv empati handlar främst om förståelse av andra människors situationer och är en viktig del i kommunikationen människor emellan och i detta avseende behövs inte känslor blandas in. Beträktaren ser på en person som torteras på en sträckbänk och föreställer sig vad denna känner. Beträktaren upprörs inte, försöker inte hjälpa denna och känner inte ens en önskan att göra det. Ur en kognitiv synvinkel har betraktaren uppfyllt alla kriterier för empati men Bohlin och Eklund (2013) menar att en viktig innebörd av empati inte bara grundas i förståelse utan även i att kunna dela andras känslor, kallat affektiv empati.

Jag kan träffa någon som är nedstämd och smittas av hennes känsla trots att jag tycker att hon egentligen har all anledning att vara lycklig: Jag föreställer mig hur det vore att leva hennes liv och ser för mig en drömtillvaro men när hon gråter känner jag mig ändå ledsen.
(Bohlin, 2013, s. 20).

I exemplet ovan beskriver Bohlin (2013) renodlad affektiv empati. Det vill säga, betraktaren delar känslan med den andra oberoende av vilken förståelse betraktaren har av situationen bakom. Människor kan återspegla sina känslor i andra på ett nästan ofrivilligt sätt. Bohlin kallar detta fenomen emotionell smitta och är nära sammankopplat med motorisk smitta. Redan i spädbarnsålder utvecklas denna typ av reflex. Barnet har en tendens att le när det ser vuxna le. Eisenberg och Fabes (1990) beskriver affektiv empati som en känslomässig respons som orsakas av en annans känslomässiga tillstånd och där den enskilde håller isär sig själv och den andra personen. Utifrån dessa fakta kan empati fungera både enskilt i ett kognitivt eller affektivt sätt, men i praktiken tenderar begreppet omfatta båda komponenterna. Detta sätt att koppla samman de empatiska komponenterna nyttjas i den professionella empatin.

Kognitiv empati väcker i många fall den affektiva empatin och utgör en bra grund för ett gott och professionellt förhållningssätt (Bohlin, 2013). Dock är det viktigt att betona att själva empatin i sig inte behöver vara stödjande. Halpern (2001) menar att även om empati är en grund för ett gott bemötande, betyder det inte att professionella hjälpare enkelspårigt ska uppfatta verkligheten som den andra ser den. Om klienten inte ser något hopp i sin framtid är det inte tillräckligt att som professionell endast känna med klienten. Den professionella måste alltså omvandla empatin till något konstruktivt. Det är skillnad på att ha empati i ett professionellt bemötande och att ha empati som medmänniska. Människor inom en profession förväntas ha både kunskap och konstruktiva lösningar på diverse frågor. Holm (2009) bygger

vidare på Halperns tankar om det professionella bemötandet. Hon beskriver den professionella hållningen som en ständig kamp att styras av klientens behov och åsidosätta sina egna. I det ingår också att visa respekt för varje unik individ och aktivt anpassa ett bemötande baserat på empati. Denna professionella hållning förväntas under Sveriges olika yrkesutbildningar läras in hos studenter som i framtiden ska arbeta med människor (SFS, 1993:100).

Empati som förändringsverktyg

Efter andra världskriget väcktes intresset för empati som faktor i mänskligt förändringsarbete (Rogers, 1951). De flesta teorierna som då figureerade hade kopplingar till Carl Rogers teorier och han anses vara en av pionjärerna inom området. Rogers menade att för att uppnå en positiv förändring hos klienten behövdes det enbart 3 faktorer; ovillkorlig positiv respons, äkthet samt *empati*. Som terapeut upptäckte Rogers att ett uppmärksamt lyssnande var mycket positivt för klienten. Denna upptäckt fick han av en slump under sessioner med sina klienter. När Rogers inte visste vad han skulle göra, blev han tyst och lyssnade på klienten. Bara genom att ”göra ingenting” kände sig klienten lyssnad på, accepterad och förstådd. Utifrån detta drogs slutsatsen att om klienten känner sig hörd, får denna också en större acceptans om sig själv. Empatin sågs som en av grundstenarna i behandlingsarbete med betoning på att empatin bara var en del i det behandlande arbetet. Begreppet stod alltså i bakgrunden under tidigt 1950-tal och fick sitt genombrott 1959 då den Österrikisk-amerikanska psykoanalytikern Heinz Kohut släppte sin artikel *Introspection, empathy and psychoanalysis* (Kohut, 1959). Kohut skapade stor uppmärksamhet och förändrade psykoanalysen. Från att tidigare ha fokuserat på teori, fokuserade terapeuter istället på empati och att komma nära klientens egna upplevelser.

Till skillnad från Rogers ansåg Kohut att empatin enbart var att förstå samt att samla information om en annan människa. Han menade att vilja en annan person väl eller tycka om denna inte hade någon inverkan på empatin, utan att detta var en separat process. Detta tänk särskiljer de båda då det enligt Rogers var avgörande att utöver förståelse vilja den andra människan väl. Än idag delar dessa två teorier forskarna i två läger. Dadds m.fl. (2008) skiljer i sin forskning på kognitiv och affektiv empati. I en av deras studier lät de föräldrar till barn besvara ett skattningsformulär gällande deras barns empatiska förmåga. Studien visade att kognitiv empati kan öka med ålder och ha ett samband med kommunikationsförmåga. Den affektiva empatin förblev oförändrad med ålder, vilket ligger i linje med Kohuts teorier om att kognitiv och affektiv empati är två separata processer.

De mest inflytelserika forskarna inom området empati under 2000-talet är Martin Hoffman, Daniel Batson, Nancy Eisenberg, Mark Davis, Frans de Waal och Jean Decety (Eklund, 2013). Liksom Rogers och Kohut har nutidens forskare två olika uppfattningar och infallsvinklar om empatin. Batson och Decety har i sin forskning framhållit den kognitiva komponenten som huvuddelen i sina teorier, medan De Waal, Hoffman och Eisenberg har valt ett mer affektivt fokus. Det är endast Mark Davis som uttryckligen betraktar empatin som en multidimensionell process där både den affektiva och kognitiva komponenten är viktig (Davis, 1994). I sin forskning visar han att empatin kan delas upp i olika delar. Genom en framtagen modell visar han hur delarna hänger ihop med varandra där både affektiva och kognitiva delar av empati, empatins orsaker och individuella skillnader förklaras. Modellen

kallas den *organisatoriska modellen*. Davids modell av empati mäts med mätinstrumentet Interpersonal Reactivity Index (IRI). I en studie av Håkansson (2003) prövar han Davis' teori genom att undersöka om subjektsyn och empati är sammankopplade. Resultatet visade att elever som fått instruktioner om att fokusera och leva sig in i en karaktär visade en djupare förståelse och medkänsla. Elever som såg karaktärerna som subjekt kände en mycket större empati för dessa, än elever som inte såg dem som subjekt. Håkansson beskriver att empati till en viss gräns kan förklaras av den kognitiva aspekten, men att det inte är tillräckligt för att känna empati. Håkansson menar att känslan av empati är starkare om betraktaren känner igen sig i situationen via den affektiva empatin. Studiens huvudsakliga resultat beskriver att se människan som ett subjekt genom både ett kognitivt och affektivt förhållningssätt ger en bra grund till empati som förändringsverktyg.

Tidigare forskning kring professionell empatiutveckling

Socionomstudenter lär sig tidigt att betrakta människor som subjekt snarare än objekt (Rökenes & Hanssen, 2007). Då en människa ses som ett subjekt kan den professionella förstå samt förhålla sig till den enskilda. Att förstå en annan människa är just det som är kärnan i empati. Inom det sociala området presenterar Gerdes och Segal (2009) att empati är ett viktigt och nödvändigt inslag i socialt arbete. Socialarbetarens empatiska förmåga och framgången i arbetet med klienterna har ett tydligt samband i studien. I studien använder forskarna redan publicerad forskning för att utarbeta en modell av empati i förhållande till socialt arbete. Gerdes & Segal menar att en affektiv och kognitiv empatisk förmåga ökar förmågan till att göra medvetna beslut baserat på den empatiska förmågan. Dessa medvetna val resulterar i handlingar som med större evidens kan hjälpa, organisera och rådgöra i sociala problem. Den modell som de har framtagit visar att de 3 viktigaste aspekterna i den affektiva responsen, som inleder den kognitiva processen, präglas av spegling och betingning av känslor. I den kognitiva processen är självmedvetenhet, mental flexibilitet och rolltagande de viktigaste komponenterna. Alla vilka ska utvecklas under socionomutbildningarna i Sverige (Högskoleverket, 2009). Studien av Gerdes och Segal (2009) visar också att människor inte bara kan utveckla förmågan till att spegla känslor utan även kan lära sig förmågan till perspektivtagande och andra kognitiva aspekter. Inom området "utveckling av empatisk förmåga" har många studier genomförts i människobehandlande arbete, framförallt hos sjuksköterskor. I en studie gjord utav Cunico m.fl. (2012) genomfördes en longitudinell studie på två grupper av sjuksköterskor under hela utbildningstiden. Syftet var att pröva om en specifik empatiträningskurs hade en inverkan på studenternas empatiska förmåga. Forskarna utgick ifrån att empati är både en kognitiv och affektiv process. Den ena gruppen fick genomgå en sjuksköterskeutbildning med träningskurs där seminarier med fokus på empatidiskussioner antog en stor roll och den andra gruppen genomgick en "vanlig" sjuksköterskeutbildning. För att utföra studien använde de sig av instrumentet *Balanced Emotional Empathy Scale (BEES)* där deltagarna får fylla i en enkät under sin första respektive sista termin. Resultatet visade att gruppen som genomgick empatiträningskursen ökade sin empatiska förmåga dubbelt så mycket som kontrollgruppen. De män som genomgick träningskursen försämrade sin empatiska förmåga avsevärt. Cunico m.fl. förklarar detta med att för få män ingick i studien och data gällande männen saknar därför validitet. Däremot presenterar Cunico m.fl. andra studier där detta resultat, dvs. att män har en lägre

empatisk förmåga än kvinnor, är applicerbart på en generell befolkning. Vad som framkom i just denna studie var att empatisk förmåga bevisligen kan tränas fram och utvecklas under utbildningar. Könsskillnaden som Cunico m.fl. beskriver, bevisar Piritta Nurminen & Maria Svedlin som år 2009 genomförde en studie där de undersökte empati hos personer av olika etnicitet. Studien var enkätbaserad där respondenterna fick läsa en historia om en person som på något vis drabbas av en svår situation. Deras studie påvisade inte något samband mellan etnicitet och empati. Däremot fann de stora skillnader i kön där män hade signifikant lägre empatisk förmåga än kvinnor som också har påvisats i andra studier (Singer m.fl., 2006; Sandin, 2010). Män tenderar också att skatta sig själv lägre än kvinnor i självskattningsformulär gällande empati (Eisenberg & Lennon, 1983). Berhin, Lundgren och Theodoridis (2014) undersökte precis som Cunico m.fl. också sjuksköterskor och då deras strategier för att frammana empati i mötet med deras patienter. Studien visade vikten av att kunna reflektera över sig själv och sin egen roll i förhållande till patienten. Studien visade också att ett reflekterande tänk under utbildningstiden till sin profession också är viktigt. Detta tänk ska vägleda den professionella i att utveckla strategier för att aktivera empati även i svåra situationer. Forskarna (Berhin m.fl. 2014) beskriver att det förekommer patienter som upplevs ”svårbemötta” och att i dessa möten krävs ett aktivt ställningstagande och fokus på att vara empatisk för den professionella. I möten med patienter som är svårbemötta kommer empatin inte lika naturligt och det är då viktigt att den professionella har strategier för att inte anta ett förhållningssätt som kan skada relationen med patienten. I vår litteratursökning hittades en studie som liknar vår. Denna genomfördes av två socionomstuderande vid namn Johan Bergqvist och Johan Dahlström på Lunds universitet 2011. De gjorde en enkätundersökning baserat på IRI-instrumentet på Lunds universitet på termin 1 och 7. Deras resultat pekar på att studenterna på termin 1 har en marginellt högre empatisk förmåga än de som studerade på termin 7. De påpekar bristerna i sin studie i form av bortfall. 58 studenter från termin 1 deltog i enkätundersökning och 53 studenter i termin 7. Deras slutsatser av studien är att eleverna vid Lunds universitet pekar på en tendens att deras empatiska förmåga minskar under utbildningstiden (Dahlström & Bergqvist, 2011). Dahlströms & Bergqvists studie är en C-uppsats och tillförlitligheten samt vilken vetenskaplig tyngd studien erhåller kan diskuteras. I brist på annan forskning vid litteratursökning bedöms denna C-uppsats som relevant och nödvändig för att bättre kunna tolka vår studies resultat.

Utbildningsmiljöns påverkan på den empatiska förmågan

Enligt Holm (2001) är det moment som har störst påverkan på en students empatiska förmåga utformningen av själva utbildningen. Många utbildningar idag tenderar att ha en teoretisk och teknisk kunskapsbas (Högskoleverket, 2009). Idag finns ett stort fokus på evidensbaserade metoder, något som har förändrats under 2000-talet (Gassne, 2010). Det finns kritik riktat mot socionomutbildningarna i Sverige, då dessa inte anses förbereda studenterna till ett professionellt arbete. En följd av detta är att utbildningens har antagit en mer teoretiserande form menar Gassne. Denna utformning kan medföra att den känslomässiga aspekten försvinner som kunskapsbärare. Att ha en sådan kunskapsyn gör att det finns en risk att ett instrumentellt och objektifierande förhållningssätt gentemot klienten utvecklas. Detta är långt ifrån positivt i yrkesroller där kontakten med klienten står i fokus (Bohlin & Eklund, 2013). Ronnby (2008) menar att främst socionomyrket har varit drabbat av detta teoretiserande och

avtagande från fältet. Ronnby uttrycker en oro över att denna utveckling av utbildning medför negativa konsekvenser för klienterna. Holm (2009) presenterar en lösning eller alternativ till denna form av utbildning där den teoretiska kunskapen bör kompletteras med en mer känslomässig aspekt. Holm menar att de teoretiska momenten bör stå i förgrunden till en känslomässigt reflekterande del. Hon nämner även vikten av att studenterna ska ha förebilder, som till exempel lärare, som praktiserar empati i sitt förhållningssätt gentemot klienter. Förebilden påverkar studenten att handla i samma anda menar Holm. Relationen mellan lärare och student bör vara av en handledande art och därigenom påverka den empatiska förmågan hos studenten. Under utbildningstiden kan studenter komma i kontakt med väldigt starka känslor som kan ge upphov till ett lika starkt psykiskt försvar. Holm menar att om detta psykiska försvar lämnas oventilerat riskerar studenten att blockera sin empatiska förmåga då denna utan handledning inte får utrymme till och kunskap i att hantera dessa känslor. Holm fortsätter med att poängtera att handledning är av yttersta vikt, inte bara för att ventileras känslor, utan även för att lära sig att hantera dessa. Med detta menas att studenten får en högre affektolerans (Holm 2001). Även Ronnby (2008) förespråkar en mer praktisk form av socionombildning där mötet med klienten är en av grundstenarna till att utveckla ett subjektifierande förhållningssätt och därigenom en god empatisk förmåga. Ronnby tar alltså också avstånd till den teoretiska utvecklingen som utbildningen genomgår.

Empatins betydelse i yrket som socionom

För att en positiv förändring ska ske i arbetet med klienter krävs det ett antal förändringsverktyg hos den professionella (Carlsson, 2005). De verktyg som Carlsson betonar är relationen mellan klient och professionell, manöverutrymme i klientrollen samt den professionellas kunskap i området. Bernler & Johnsson (2001) beskriver att för en fungerande relation, krävs det att den professionella har ett affektivt empatisk förhållningssätt gentemot sin klient. Professionella hjälpare som socionomer skiljer sig från andra hjälpare som till exempel volontärer (Holm, 2009). Professionella har genomfört en utbildning som är anpassad för särskilda krav, de har lön för sitt arbete, de har valt att beakta etiska regler och de kan ställas till svars för sina eventuella felsteg, vilket volontärer inte har eller kan. Holm menar att personer med ett yrkesmässigt ansvar i kontakt med klienter har som grundläggande kvalifikation ett professionellt förhållningssätt. Det går att definiera denna professionella hållning som att ständigt fokusera på att i yrket se klientens egna behov framför sina egna behov, känslor och impulser. Det ingår också att genom ett empatibaserat bemötande visa respekt för klienten som unik person. Vidare menar Holm att uppfattningen av empati hos den professionella även bestämmer utfallet av mötet med klienten. Detta kan till exempel vara negativt om den professionella har uppfattningen om att empati enbart är att vara snäll och vänlig. På det sättet behöver den professionella inte se eller intressera sig för sin klient utan enbart ställa sig i nivå med sin ambition om att vara snäll.

Den empatiska processen startar hos klienten genom att till exempel berätta om dennas svårigheter (Holm, 2013). Den professionellas empatiska kapacitet är avgörande i nästa steg. Om den empatiska förmågan är bristfällig är risken stor att den professionella inte fångar upp de signaler och känslor som klienten förmedlar vilket leder till att den empatiska processen avstannar. Oberoende av denna empatiska kapacitet aktiverar denna känslövåg en psykisk konflikt hos den professionella där denna omedvetet väljer vad den ska göra med dessa

känslor. Om känslolvågen väcker egna känslor hos den professionella som denna inte står ut med kan den professionella välja att inte uppfatta den andras känslor. Också här avstannar den empatiska processen. Har den professionella en väl utvecklad självkänedom i sitt förhållningssätt kan denna avvärja det psykologiska försvaret och åsidosätta den egna känslolvågen. Vidare menar Holm att den professionella kan fokusera på klientens behov och på så vis rationellt bestämma vad denna ska göra med informationen från klienten. Empatiprocessens tredje steg innefattar vad den professionella gör med den empatiska förståelsen (Holm, 2013). En utvecklad empatisk förmåga hos den professionella vägleder denna till att göra ”rätt” val och beteende genom att aktivt ta hand om klientens känslobudskap (Nerdrum, 2000).

I en studie genomförd av Holm (2009) framkom att i kontakten med klienter fanns olikheter mellan personal med kortare utbildningstid (skötare, personliga assistenter) och personal med mer omfattande utbildningstid (läkare, sjuksköterskor, psykologer). Personal med kortare utbildning hade ett sämre förhållande mellan närhet och distans med sina klienter. De saknade det professionella förhållningssättet och med det den empatiska förmågan. Ottosson (1999) menar att det är skillnad att som professionell vara privat och personlig. Betydelsen av hjälparens empati är avgörande för samarbetet och kontakten med klienten i detta sammanhang. En ökad empatisk förståelse ger upphov till ett professionellt förhållningssätt där en balans mellan närhet och distans uppstår. Bernler & Johnsson (2001) menar att relationen mellan klient och professionell är en central del i behandlingsarbetet. De förklarar att relationen är ett medium för behandlingen. Likt Ottosson (1999) anser Bernler och Johnsson (2001) att behandlaren ska inta en empatisk hållning gentemot sina klienter och att detta också ingår i behandlaren's professionalitet. Utan att känna in klienten är det enligt Bernler & Johnsson omöjligt att etablera en behandlingsrelation. Bernler och Johnsson väger till skillnad från Ottosson (1999) också in den affektiva empatin som ett krav för att upprätta en arbetsallians. Då en arbetsallians upprättas minimeras risken för brister i överföring av information mellan professionell och klient. För att kunna upprätta en sådan allians och starta en kognitiv empatisk process krävs det att behandlaren på ett affektivt plan faktiskt tycker om sin klient (Bernler & Johnsson, 2001). Socialstyrelsen (2004) antar ett mer kognitivt förhållningssätt då de beskriver riktlinjerna i det sociala arbetet. De skriver i sin rapport att känna empati för människors problem och deras agerande i olika situationer är mycket viktigt i socialt arbete och framförallt i arbete med barn. Myndigheten menar också att den professionella ska i mötet med klienter anta ett förhållningssätt baserat på respekt, engagemang, tillit och empati.

Kontakten mellan klient och professionell ska kunna upprättas och bibehållas i en empatisk anda. Förmågan att kunna känna in människors känsloliv är en nyckel till att samarbetet mellan båda parter ska fungera. Socialstyrelsen skriver att en ständig självreflektion och utveckling i personlig färdighet och förmåga är viktigt för att kunna bibehålla det empatiska förhållningssättet. I Socialstyrelsens rapport har litteraturstudier, seminarier samt samtal och intervjuer med olika myndigheter och organisationer som rör professionella, påvisat att empati är efterfrågat hos människocentrerade yrken. Dessa organisationer är också överens om att akademisk specialisering inte får ta en större roll än den sociala kompetensen.

Material och metod

I detta avsnitt presenteras motivering till vald metod för att senare beskriva tillvägagångssätt i studien. Avsnittet behandlar konstruktionen av enkäten samt tillförlitligheten i studien. Urval och population presenteras, vilka statistiska analyser som har genomförts samt etiska överväganden.

Litteratursökning till bakgrund

Inledningsvis genomfördes en sökning i databaserna SocINDEX, Encyclopedia of Social Work, LIBRIS samt Jönköpings högskolebiblioteks egen söktjänst PRIMO utifrån sökord som t.ex. empati, empathy, socialt arbete, social work, education. Sökningen visade att det finns ytterst lite forskning kring empati inom socialt arbete medan större delen av den forskning som hittades var knuten till psykologi och filosofi.

Det finns flera olika definitioner av begreppet empati och olika forskare lägger sin vikt på diverse komponenter (Bohlin & Eklund, 2013). Den ledande forskningen anser att begreppet kan brytas ner i olika delar. Denna studie baseras på Bohlin & Eklunds (2013) samt Holms (2001; 2009; 2013) definition av empati där begreppet i huvudsak består av kognitiv, affektiv samt professionell empati.

Datainsamlingsmetod

Vår studie är en enkätstudie av tvärsnittsdesign, med en kvantitativ och kvalitativ ansats. Det mätinstrument vilket användes i studien för att mäta empatin hos studenterna kallas Interpersonal Reactivity Index (IRI) (Davis, 1983; Paulus, 2004; Yu & Kirk, 2009). Det är ett av de mest använda instrumenten för att mäta just empati och har hög validitet samt reliabilitet. På enkäten kan respondenterna minst få 28 poäng och max 140 poäng där ett högre poäng indikerar en högre empatisk förmåga. Studien har utgått ifrån Davis modell som utarbetades redan år 1983. Denna modell är ursprungligen på engelska och är översatt till svenska år 2001 av Christina Cliffordson. Cliffordson (2001a) validerade mätinstrumentet IRI i en studie genom att pröva om instrumentet ger samma resultat oberoende på om individen gör en självskattning eller om någon annan bedömer individen. Cliffordsons studie visade att självskattningen och någon annans uppskattning gav likvärdiga poäng och ger därför IRI-instrumentet hög validitet. I enkäten valdes det att några påståendes skulle ändras, då dess meningsuppbyggnad kunde missförstås. Ändringarna utfördes för att budskapet i varje påstående ska förbli detsamma. Nedan följer ett exempel på en sådan ändring (Se bilaga 3, för fullständiga ändringar):

Originalpåstående 22: *Jag skulle beskriva mig själv som en rätt vechjärtad person.*

Ändring: *Jag skulle beskriva mig själv som en ganska ömhjärtad person.*

Även om vechjärtad och ömhjärtad enligt Svenska Akademiens Ordlista (2014) är synonymer till varandra ansågs det att vechjärtad hade en negativ klang och därför kunde påverka hur respondenten valde att svara. Ömhjärtad upplevs av författarna ha en mer neutral klang.

Totalt omfattar mätinstrument IRI 28 påståenden som är uppdelade i 4 kategorier (Davis, 1983):

- **Perspektivtagande** – Tendensen att spontant och psykologiskt se den andras perspektiv.
- **Fantasi** – Respondentens tendens att försätta sig i känslorna och handlingarna hos fiktiva karaktärer i böcker, filmer och pjäser.
- **Empatisk omsorg** – Tendensen att anta ”annan-orienterade” känslor av sympati och oro för personer som har det sämre än respondenten själv. Denna kategori behandlar hur respondenten reagerar på människor i olyckliga situationer.
- **Personligt obehag** – Tendensen till självorienterade känslor som personlig ångest och obekvämlighet i intensiva interpersonella situationer.

Davis (1983) menar att en förutsättning för att kunna mäta empatisk förmåga är att ta hänsyn till samtliga ovanstående 4 aspekter. När dessa 4 aspekter beaktas kan datainsamlaren se att varje del enskilt påverkar den empatiska förmågan hos respondenten. IRI är uppbyggt på 28 påståenden där deltagaren skattar sig själv på en femgradig likertskala från ”stämmer inte alls för mig” till ”stämmer precis för mig”. Påståendena har antingen en positiv eller negativ formulering. Detta leder till att forskaren, då datainsamlingen är gjord, får omvända kodningen i de negativa påståendena. Ett högre poäng ska i teorin visa att personen har en mer utvecklad empatisk förmåga.

Undersökningsmetoden har varit en webbaserad enkät i form av IRI som skapades i verktyget webbenkater.com. En webbenkät underlättar distribuering till respondenter samt inmatning av data. Ytterligare en anledning till att välja enkätmetod är att minska den egna påverkan på respondenternas svar. Enligt Kvale och Brinkman (2009) kan en intervjuareffekt påverka respondenternas svar till en mer förskönad sanning. Utöver IRI-skalan bestod enkäten av frågor om olika basfakta, exempelvis kön samt avslutningsvis en öppen fråga: ”Beskriv hur du uppfattar att socionomutbildningen kan bidra/har bidragit till att utveckla din empatiska förmåga (ge gärna konkreta beskrivningar på utbildningsmoment)”. Denna fråga ställdes med förhoppningen om att hitta en gemensam nämnare till vad studenter anser utveckla den empatiska förmågan.

Samtliga 15 lärosäten i Sverige som erbjuder socionomutbildning (då borträknat högskolan i Jönköping) har blivit tillfrågade att genomföra studien. Inledningsvis mejlades programansvarige eller personer med liknande titel på respektive lärosäte och studien presenterades med hjälp av ett informationsbrev. I samband med mejlkontakt kontaktades respektive person via telefon på de olika lärosätena och enkätundersökningen presenterades muntligen. Av 15 lärosäten gav 6 programansvariga positiv respons och var villiga att delge enkätundersökningen till sina studenter. Då svarsfrekvensen var mycket låg kontaktades också de olika klassernas Facebook-grupper, närmare bestämt administratörerna till Facebook-grupperna för att be om tillåtelse att dela enkäten i deras grupp. Kontakt direkt med studenterna via det sociala forumet Facebook hade en mycket stor effekt på svarsfrekvensen i studien. Inom ett dygn ökade respondenterna från 20 stycken till 130 stycken. Sammanfattningsvis har 8 av 15 lärosäten i Sverige deltagit i studien.

Population, urval och bortfall

Inklusionskriterier för att delta i studien var att respondenterna var studerande på socionomutbildningens termin 1,2, 6 eller 7. Urvalet styrdes av syftet att, i undersökningsgruppen, få deltagare som var i början och i slutet av utbildningen. Den totala populationen vid de deltagande 8 lärosäten bestod av 989 studenter. Målsättning var att få 100 svar från respektive termingrupp. Dock svarade totalt endast 168 studenter varav 23 var män och 145 var kvinnor. Detta ger en total svarsfrekvens på 17 procent, ett omfattande bortfall. Det interna bortfallet var däremot lågt. Av 168 respondenter var det enbart 5 stycken som valde att enbart fylla i termin och ålder. Av de kvarvarande 163 respondenterna var det endast 2 stycken som valde att inte svara på ett fåtal frågor.

Statistiska tester

I programmet Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) har den kvantitativa empirin kodats om till numeriska siffror för statistisk bearbetning. Hjerm m.fl, (2014) menar att en sådan omkodning är nödvändig för att kunna beräkna statistiska samband. De tester som har utförts är independent sample´s T-test för att åskådliggöra skillnader mellan termingrupperna, åldersgrupperna och könen. Pearson´s korrelationstest har genomförts för att undersöka samband mellan variabler. Med hjälp av beskrivande statistik i SPSS har standardavvikelsen för respektive område presenterats för att se spridningen på empirin. Ett Cronbach's Alpha-test har genomförts för att undersöka studiens reliabilitet vilket Hjerm m.fl, (2014) anser vara ett användbart test för att mäta just reliabilitet. I hypotesprövningen har den så kallade P-värdesmodellen använts. P-värdet testar nollhypotesen, det vill säga att det *inte* finns något samband (Bryman, 2008). Studiens signifikansnivå har utsetts till $p < 0.05$ (mindre än 5 % sannolikhet att nollhypotesen är riktig). Bryman (2008) uttrycker att denna signifikansnivå är mest förekommande i samhällsvetenskapliga studier, därför är detta värde valt.

Kvalitativ analys

Utöver den kvantitativa empirin består också studien av en kvalitativ del där empirin analyseras i ljuset av analysmetoden Bricolage. Bricolage innebär att forskaren använder sig av verktyg som finns till hands (Kvale & Brinkmann, 2009). Tolkaren av resultatet är alltså fri att röra sig mellan olika tekniker och begrepp. I studien innebär detta att respektive svar från respondenterna om vad de själva anser ha påverkat deras empatiska förmåga har lästs. I analysen sammanställdes gemensamma faktorer och åsikter i svaren. Därefter tematiserades innehållet och delades upp i olika kategorier som framgår av tabell 1. Utifrån indelningen i teman analyserades varje tema för sig och möjliggjorde en diskussion om samband mellan olika teman.

Tabell 1. Bricolage och kodning av kvalitativ data

Kod	Sammanfattning	Huvudtema	Subtema(Rör sig mellan områdena)
Kursen "personlig och professionell utveckling" är ett bra tillfälle att utveckla sin empatiska förmåga då det ges tillfälle att diskutera olika frågor och få höra hur andra tänker och känner. Den kommande kursen "samtalsmetodik för socialt arbete" kan jag tänka mig är ett bra steg i att utveckla empatin då en får lära sig samtala och lyssna på ett professionellt och lyhört sätt. VFU:n är nog också betydelsefull i utvecklingen av den empatiska förmågan eftersom en då kommer i kontakt med olika personers livshistorier/situationer som en behöver ta ställning till. Att möta människor på riktigt är ofta mer utvecklande än att bara läsa om dem.	Respondenten menar att det finns specifika utbildningsmoment som har påverkan dennas empatiska förmåga positivt. Respondenten nämner tillfällen då denna får diskutera olika frågor och lyssna på andras åsikter och tankar. Denna värderar också det verkliga mötet med människor.	Diskussion/grupparbeten VFU PPU	Mötet med människor Verklighetsbaserat

Data har sedan analyserats med stöd från tidigare forskning och teori som presenteras i studiens bakgrund. Analysen har baserats på materialtolkning utifrån studiens forskningsfrågor, något som Kvale & Brinkmann (2009) anser vara av vikt vid kvalitativ analys.

Tillförlitlighet

Målet med studien var att ha en hög validitet och en hög reliabilitet. Av denna anledning användes en tidigare validerad enkät. Den svenska översättningen av IRI-instrumentet är validerat av Christina Cliffordson(2001b). Cliffordson undersökte 222 gymnasieungdomar och 127 sökande till sjuksköterska-och socionomprogrammet. Den interna strukturen av IRI validerades genom denna studie och med hjälp av Confirmatory Factor Analysis (CFA) vilket är ett modernt instrument för att mäta validitet. Mätningen visade att korrelationen mellan de

olika områdena (fantasi, empatisk omsorg, personligt obehag och perspektivtagande) ger en sammanhållet bra bild av den empatiska förmågan. CFA mäter konstruktvaliditet, det vill säga hur säkert det är att instrumentet i fråga mäter den latent variabel som instrumentet ämnar mäta. I denna studie är den latent variabeln empati. I den svenska översättningen av IRI testades den interna reliabiliteten med ett Cronbach's Alpha-värde av 0,71 till 0,80 (Cliffordson, 2001a). För att testa denna studies interna validitet kontrollerades frågområdena genom att mäta Cronbach's Alpha. Vårt Cronbach's Alpha-värde sträcker sig från 0,68 till 0,78. Detta värde ger instrumentet en acceptabel reliabilitet och bekräftar resultaten som Cliffordsons (2001a, 2001b) studier visade.

Tabell 2. Cronbachs Alpha

	Fantasi	Empatisk omsorg	Personligt obehag	Perspektivtagande
Cronbach's Alpha	0,78	0,68	0,74	0,7

Har en studie hög reliabilitet menas traditionellt att den är stabil utan slumpinfler (Trost, 2012). Ambitionen var att uppnå en hög reliabilitet, trots bristande kontroll över samtliga faktorer, då studien hade en standardiserad enkätundersökning med hög kongruens. Målet var att på ett tydligt sätt förklara och ge insyn i forskningsprocessen och på så sätt uppnå en hög transparens (Bryman, 2008).

Etiska överväganden

I studien har de humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsetiska principerna beaktats (Vetenskapsrådet, 2002). *Informationskravet* har beaktats genom att informera respondenterna om studiens syfte genom ett följebrev. Genom samma följebrev har också *samtyckeskravet* beaktats. Följebrevet förklarade tydligt att respondenten när som helst kunde avbryta sin medverkan samt att medverkan var frivillig. Då inga personuppgifter registrerades uppfylldes även *konfidentialitetskravet*. Avslutningsvis har resterande material förstörts efter nyttjande till forskningsändamål därigenom uppfylls *nyttjandekravet*.

En etisk egen granskning genomfördes enligt Hälsohögskolans riktlinjer i samråd med handledare där det stod klart att det inte föreligger några frågetecken kring de etiska aspekterna.

Resultat

Syftet med studien var att undersöka om socionomprogrammet har en inverkan på studenternas empatiska förmåga och vilket/vilka moment i utbildningen som studenterna själva anser ha utvecklat deras empatiska förmåga. Fokus i resultatredovisningen är därför att presentera om den empatiska förmågan förändrats hos socionomstudenter under utbildningstiden och vilket/vilka utbildningsmoment som studenterna själva anser kan ha påverkat deras empatiska förmåga. I kapitlet redovisas resultatet i sin helhet samt utifrån olika grupper där studenter i termin 1 och 2 bildar en grupp som i resultatredovisningen benämns som *Rookies* medan studenter i termin 6 och 7 bildar en grupp som benämns som *Adepts*. Kapitlet kommer också att redovisa sambandsanalyser utifrån kön och ålder. Kapitlet avslutas med en kvalitativ analys av studiens öppna fråga om vilka moment i socionomutbildningen som enligt respondenterna kan leda till ökad empatisk förmåga. Inledningsvis redovisas resultat utifrån hela undersökningsgruppen.

Respondenter

Totalt deltog 168 studenter i studien varav 108 var från första och andra terminen och 60 var från sjätte och sjunde terminen. Av respondenterna var 85,8 procent (145) kvinnor och 14,2 procent (23) män. Som framgår av tabell 3 kan respondenterna fördelas i två åldersgrupper där nästan tre fjärdedelar (115) var mellan 19-25 år och cirka en fjärdedel (52) var 26 år och uppåt.

Tabell 3. Antal, kön och ålder.

Termin	Deltagare	Kvinna	Man	Ålder -25	Ålder 26+
Rookies (T1 och 2)	108 (64 %)	92 (63 %)	16 (70 %)	79 (69 %)	29 (56 %)
Adepts (T6 och 7)	60 (36 %)	53 (37 %)	7 (30 %)	36 (31 %)	23 (44 %)
Totalt	168 (100 %)	145 (86 %)	23 (14 %)	115 (68 %)	52 (32 %)

I tabellen påvisas att kvinnor och personer under 25 år är överrepresenterade i studien.

Empati och socionomstudierande

Omfattning av empati undersöks i denna studie utifrån den tidigare beskrivna IRI-skalan. För att kunna jämföra undersökningsgrupperna med tidigare forskning (Cliffordson, 2001a; 2001b, Davis, 1983) har det genomförts ett Pearson's korrelationstest för att undersöka sambandet mellan olika delar i det som i studien angetts vara en empatisk förmåga, samt för att testa nollhypotesen.

Testet visar att det i denna studie finns ett svagt samband mellan empatisk omsorg och fantasi samt mellan empatisk omsorg och perspektivtagande. Även korrelationer mellan de andra områdena påvisas men dessa går inte att statistiskt säkerställa. Utifrån tabell 4 påvisas en negativ korrelation mellan området perspektivtagande och personligt obehag, dock visar p-värdet att sannolikheten för att slumpen orsakat detta resultat är högre än 38 procent, vilket är

långt ifrån önskvärt för att kunna säkerställa en korrelation.

Tabell 4. Korrelation mellan IRIs- subskalor.

	Fantasi	Empatisk omsorg	Personligt obehag	Perspektivtagande
Fantasi	<i>r</i> <i>Sig</i>	1	0,25 0,001**	0,19 0,015*
Empatisk omsorg	<i>r</i> <i>Sig</i>		1	0,13 0,10 0,001**
Personligt obehag	<i>r</i> <i>Sig</i>			1 -0,68 0,38
Perspektivtagande	<i>r</i> <i>Sig</i>			

*Signifikans enligt $P < 0.05$.

**Signifikans enligt $P < 0.01$

Pearson's korrelationstest genomfördes samtidigt för att säkerställa samband mellan termin och förändrad empatisk förmåga. Dessa värden visade varken på samband eller önskvärda signifikansnivåer, se bilaga 3.

Utveckling av empati

I studien undersöks graden av empati utifrån IRI-skalan hos studenter som är i början av sin utbildning och hos de som är i slutet. Tabell 5 nedan visar medelvärden för hela poängskalan och även medelvärde för varje enskilt subområde. Av tabellen utläses en marginell skillnad mellan Rookies och Adepters gällande total empatisk förmåga enligt IRI-skalan. En subskala, empatisk omsorg, uppvisar en försämrad utveckling hos socionomstudenterna. I de andra subskalorna påvisas en marginell, positiv utveckling under utbildningens gång. Med Students t-test undersöktes om de observerade skillnaderna var statistisk säkerställda². Som framgår av tabell 5 kunde ingen statistisk skillnad fastställas. Med andra ord kan inte den kvantitativa empirin påvisa ett samband mellan socionomutbildningen och en ökad empatisk förmåga.

Tabell 5. Empati utifrån IRI-skalan.

	Fantasi	Empatisk omsorg	Personligt obehag	Perspektivtagande	Hela IRI-skalan
	Sd 0,691	Sd 0,494	Sd 0,673	Sd 0,548	Sd 0,365
Rookies (T1 och 2)	26,23 (3,75)	29,31 (4,19)	21,33 (3,05)	26,51 (3,79)	103,45 (3,70)
Adapter (T6 och 7)	26,79 (3,83)	29,05 (4,15)	21,56 (3,08)	27,17 (3,88)	104,73 (3,74)
P-värde	0,47	0,66	0,76	0,27	0,44

*Signifikans enligt $P < 0.05$.

² Signifikans enligt $p < 0.05$

Empati och kön

För att undersöka om det fanns skillnader mellan könen genomfördes ett Student's T-test. Som framgår av tabell 6 har kvinnor i denna studie marginellt högre empatiförmåga än män enligt IRI-skalan. I samtliga subområden erhåller kvinnorna ett högre medelvärde än männen. I området empatisk omsorg noteras, utifrån medelvärde, den största skillnaden mellan könen. Området personligt obehag påvisar den minsta skillnaden. I tabell 6 visar perspektivtagande, empatisk omsorg samt hela IRI-skalan på statistiskt säkerställda samband utifrån Students t-test.

Tabell 6. Könsskillnader utifrån IRI-skalan.

		Deltagare	Medelvärde (medelvärde, varje enskild fråga)	P-värde
Fantasi	Kvinna	143	26,62 (3,80)	0,28
	Man	23	25,43 (3,63)	
Empatisk omsorg	Kvinna	143	29,57 (4,22)	0,000**
	Man	23	26,87 (3,84)	
Personligt obehag	Kvinna	141	21,46 (3,07)	0,84
	Man	23	21,25 (3,04)	
Perspektivtagande	Kvinna	143	26,98 (3,85)	0,02*
	Man	23	25,17 (3,60)	
Hela IRI-skalan	Kvinna	143	104,74 (3,74)	0,006**
	Man	23	98,76 (3,53)	

*Signifikans enligt $P < 0,05$.

**Signifikans enligt $P < 0,01$.

För att pröva samband mellan IRI-subskalor och kön³ har ett Pearson's korrelationstest genomförts. Av tabell 7 framgår att området empatisk omsorg, likväl som perspektivtagande samt alla områden påvisar en negativ korrelation i förhållande till kön. Sambanden är svaga, emellertid kan dessa statistiskt säkerställas. Fantasi och personligt obehag visar på låga värden och ej signifikanta samband. Därför kan inte detta test påvisa ett samband mellan dessa områden och kön.

³ Signifikant enligt $P < 0,05$

Tabell 7. Korrelation mellan kön och områden

Områden kontra kön	Korrelations-koefficient (r-värde)
Fantasi	-0,085
Empatisk omsorg	-0,270*
Personligt obehag	-0,016
Perspektivtagande	-0,163*
Alla områden	-0,203*

*Signifikans enligt $P < 0.05$

Empati och ålder

Students t-test har prövat om ålder kan ha påverkan på empatisk förmåga. Detta gjordes genom att undersökningsgruppen delades i två grupper där en grupp innehöll deltagare yngre än 25 år och den andra gruppen deltagare äldre än 25 år. Studiens resultat visar att den yngre åldersgruppen har ett högre medelvärde än den äldre åldersgruppen på den totala IRI-skalan och på samtliga subområden. Området personligt obehag står för den största skillnaden och det är också det område där båda grupperna har lägst poäng på IRI-skalan. Av tabell 8 framgår att av de fyra områdena kan det endast statistiskt säkerställas skillnader mellan åldersgrupperna i subområdet personligt obehag. Övriga subskalor har ett p-värde långt över det önskvärda för att kunna säkerställa samband. Att anmärka är att IRI-skalan i sin helhet ger ett statistiskt säkerställt samband. Med andra ord går samband att säkerställa för hela IRI-skalan, men inte om varje subskala står för sig.

Tabell 8. Medelvärde, ålder.

	Deltagare	Medelvärde (Medelvärde, varje enskild fråga)	p-värde
Fantasi	Ålder -25	113	26,82 (3,83)
	Ålder 26+	52	25,84 (3,69)
Empatisk omsorg	Ålder -25	113	29,30 (4,19)
	Ålder 26+	52	28,97 (4,14)
Personligt obehag	Ålder -25	111	22,21 (3,18)
	Ålder 26+	52	19,80 (2,83)
Perspektivtagande	Ålder-25	113	26,99 (3,86)
	Ålder 26+	52	26,08 (3,73)
Hela IRI-skalan	Ålder -25	113	105,49 (3,77)
	Ålder 26+	52	100,61 (3,59)

* Signifikans enligt $P < 0.05$

Ett annat sätt att undersöka skillnader mellan åldersgrupper är att pröva sambandet mellan IRI-subskalor och ålder. För detta användes Pearson´s korrelationstest⁴.

⁴ Signifikans enligt $P < 0.05$

Tabell 9. Korrelation mellan ålder och områden

Områden kontra ålder	Korrelations-koefficient (r-värde)
Fantasi	-0,094
Empatisk omsorg	-0,044
Personligt obehag	-0,240*
Perspektivtagande	-0,111
Alla områden	-0,222*

***Signifikans enligt $P < 0.05$.**

Som värdena ovan visar finns det ett svagt negativt samband mellan personligt obehag och ålder samt mellan alla områden och ålder. Dessa områden påvisar signifikanta samband, dock svaga sådana. Områdena fantasi, empatisk omsorg samt perspektivtagande visar på svaga och ej signifikanta samband. Därför konstateras inte ett samband mellan ålder och dessa områden.

Kvalitativ resultatredovisning med analys

I denna del av resultatredovisningen används en mer traditionell kvalitativ presentation, där resultatet sammanfogas med tidigare forskning och empiri. Denna typ av redovisning tenderar att vara mer vanligt förekommande i kvalitativa forskningssammanhang. I enkäten ställdes en fråga där respondenterna fritt kunde svara om de tycker att socionomutbildningen har utvecklat deras empatiska förmåga⁵. I analysen av svaren finns 4 olika teman som framstår som särskilt centrala. Dessa teman är Fallstudier, Diskussion/Grupparbeten, Personlig och Professionell utveckling (PPU) och Verksamhetsförlagd Utbildning (VFU). Utöver dessa visar analysen på några olika negativa åsikter om huruvida utbildningen inte har påverkat deras empatiska förmåga. Nedan kommer följande 4 teman presenteras med citat tillsammans med en analys.

Fallstudier

Ett av de vanligaste svaren på frågan vad studenterna själva anser ha påverkat deras empatiska förmåga var så kallade fallstudier, eller som studenterna vanligtvis kallar det: Case.

Fallstudier är ett utbildningsmoment som går ut på att studenterna presenteras ett fiktivt fall som de sedan ska hitta en lösning på baserat på deras utbildningskunskaper ofta i relation till juridikkurserna. Att tillämpa lämpliga författningar i adekvata situationer ses som ett viktigt mål och utbildningsmoment inom socionomprogrammet (SFS 1993:100). I följande citat beskriver en student sin uppfattning av just ”case”:

Genom att använda sig av rollspel, och case. Ju mer verklighetsbaserat det är desto mer engagerar man sig i det man läser. Samtidigt tror jag att det är smart att sprida ut dessa olika övningar över utbildningen så inte allt kommer i en klump, då jag anser att den empatiska förmågan kontinuerligt utvecklas i livet rent generellt.

-Deltagare 2-

Deltagare 2 menar att fallstudier ger ett större fokus på det som studeras och att det är lättare att känslomässigt sätta sig in i sådana uppgifter. Enligt ett flertal respondenter kan fallstudier kasta ett nytt ljus på redan inlärd teoretisk kunskap gällande empati och kan förbereda studenter inför kommande yrkesroll. Att kontinuerligt utmanas som student under hela utbildningstiden är något som flera studenter nämner som en viktig del i att utveckla en empatisk förmåga. Holm (2013) diskuterar huruvida den empatiska förmågan kan utvecklas eller inte. Hon menar att den empatiska kan utvecklas med hjälp av ny kunskap och träning, men att detta är en process som måste utvecklas under en längre tid. Hon menar att för att uppnå ett djupare empatiskt förhållningssätt krävs anknytning till verkligheten, utöver teoretisk kunskap som ingår i till exempel socionomutbildningen. Ett genomgående undertema till temat fallstudier är enligt studiens resultat ”rollspel”. Många av de studenter som har nämnt fallstudier i deras svar har också nämnt rollspel som en bidragande faktor till empatisk utveckling.

⁵ 100 studenter av de totalt 168 studenter valde att besvara denna fråga

Sen tror jag att det som mest av allt har bidragit är uppgifter där vi har fått diskutera specifika fall, specifika grupper eller specifika områden inom det sociala arbetet. Genom att diskutera med olika personer i olika gruppkonstellationer under utbildningen har jag fått upptäcka många nya perspektiv på sociala problem.

-Deltagare 3-

Detta exempel visar att fallstudier är en viktig del. Studenten i exemplet ovan beskriver att samtal med sina klasskamrater gällande olika fall har gett denna nya perspektiv på sociala problem. Perspektivtagande och fördjupad kunskap om att olika personer kan se saker på olika sätt har varit och är en viktig del inom empati. Detta ämne har florerat sedan tidig forskning om empati fram till idag (Rogers, 1951; Davis, 1983; Bohlin och Eklund, 2013). Här nämner även studenten diskussioner med olika ”gruppkonstellationer” som en utvecklande del i sin professionella utveckling. Just diskussion i olika grupper är ett vanligt förekommande svar från respondenterna. Detta kommer att presenteras nedan:

Diskussion/Grupparbeten

Cunico m.fl. (2012) bekräftade genom sin studie att empatiträningsskurser med empatidiskussioner i fokus, gav en positiv effekt på den empatiska förmågans utveckling hos sjuksköterskor. I citaten från studiens insamlade empiri kan det konstateras att just diskussioner med kurskamrater och andra grupper i exempelvis grupparbeten spelar en viktig roll i att utveckla ett empatiskt förhållningssätt hos socionomstudenter. Exemplet nedan visar ett citat från de studenter som anser diskussioner som det viktigaste inslaget:

Just min empatiska förmåga var nog väl utvecklad redan innan socionomprogrammet, men det programmet kan hjälpa till med är att lära en sätta sig in i specifika situationer som en socionom kan hamna i med sin klient och få bättre förståelse för. Detta sker genom kurser man läser men också i diskussionen mellan klasskamrater.

-Deltagare 4-

Det konstateras att diskussionerna ofta förekommer mellan ”likasinnade” kollegor, i detta fall studenterna emellan. Vi tolkar att den professionella empatiska förmågan är det studenterna främst syftar till då de beskriver att diskussioner är en viktig del i detta utvecklande. Med andra ord tolkar vi majoriteten av respondenternas svar som att diskussioner i sig inte ger särskilt mycket utveckling av förhållningssättet och den *affektiva empatin* för klienten. Därför kan diskussioner kollegor emellan ge en ökad *kognitiv empati* och ett utvecklat perspektivtagande. I citatet ovan kan vi dock se att det faktiskt förekommer enstaka fall då diskussioner förbereder studenten för ett möte med en klient. Ett genomgående tema är också att studenten lär sig att arbeta tillsammans med andra likasinnade för att lösa problem de ställs inför. Just diskussion gällande värderingar och förhållningssätt är ett framträdande inslag på många lärosäten som erbjuder socionomutbildning (Högskoleverket, 2009). Göteborgs universitet (2015) beskriver i sin utbildningsplan att temat professionellt förhållningssätt och självkännedom återkommer i flera kurser och ska möjliggöra en kontinuerlig reflektion av egna värderingar. Detta ska stå i förhållande till yrkesetiska överväganden och den framtida yrkesrollen.

Personlig och Professionell Utveckling (PPU)

Som tidigare nämnts i bakgrunden är självkänedom en viktig del i att utveckla en empatisk förmåga (Holm, 2001). Vi har också beskrivit PPU som den del i socionomutbildningen som syftar till att öka studenternas självkänedom och förbättra ett professionellt förhållningssätt. Ett flertal respondenter beskriver att PPU är det som har haft störst påverkan på deras empatiska förmåga under utbildningstiden. Nedan följer ett exempel på svar från dessa respondenter:

Jag tycker att kursen: personlig och professionell utveckling har bidragit mest till att resonera kring min empatiska förmåga. Att höra på vad de andra säger ger även lärdom om hur man kan se på saker vilket utvecklar min egna empatiska förmåga.

-Deltagare 5-

I detta exempel tolkar vi att det inte endast är kursen PPU i sig som är en bidragande orsak till ökad empatisk förmåga, utan att moment som diskussion med kurskamrater emellan spelar en signifikant roll i att öka sin egen självkänedom. Vi ser därför att detta tema har en stark koppling till temat ”Diskussion/grupparbeten”. Studiens kvalitativa empiri visar att diskussion många gånger går hand i hand med den teoretiska kunskapsbildningen i socionomprogrammets olika kurser.

Verksamhetsförlagd Utbildning (VFU)

Ett av de vanligaste förekommande svaren från respondenterna är att VFU är den största bidragande orsaken till utveckling av den empatiska förmågan. Framförallt framhäver respondenterna att mötet med klienter tillsammans i en verklighetsförankring är en av de största faktorerna till varför de framhåller VFU. Genom analys ser vi även här att studenterna gärna lyfter fram vikten av att gå utanför teoribilden och komplettera sin kunskap med praktisk erfarenhet. Detta verklighetsbaserade sökande av kunskap kan också ses i de respondenter som angivit fallstudier som en avgörande faktor.

VFU: n är nog också betydelsefull i utvecklingen av den empatiska förmågan eftersom en då kommer i kontakt med olika personers livshistorier/situationer som en behöver ta ställning till. Att möta människor på riktigt är ofta mer utvecklande än att bara läsa om dem.

-Deltagare 6-

Ett genomgående tema i de svar där VFU nämns är att kunna applicera teori på verkligheten och vice versa. Med andra ord betonas det samspel mellan teori och praktik som idag existerar på socionomprogrammet. Respondenterna förklarar att VFU bidrar till en helhetsbild av socionomyrket och förbereder dem till ett professionellt förhållningssätt i framtida yrkesroller.

Jag uppfattar att de delar som handlar om att applicera teori på verkliga fall har utvecklat min förmåga att se människors livsförhållanden från olika vinklar. Dessutom tror jag att VFU-praktiken har varit väldigt viktig för att utveckla den empatiska förståelsen för mig, framförallt kanske det gäller om man verkligen får möta klienter i

svåra situationer i behandlande/utredande arbete.

-Deltagare 7-

Utbildningen påverkar inte

Den kvalitativa empirin visar exempel på respondenter som beskriver att utbildningen inte påverkar deras empatiska förmåga och/eller försämrar den. Var femte respondent beskriver att utbildningen inte har påverkat deras empatiska förmåga. Att utbildningen kan påverka studenternas förmåga negativt är något som Bergqvist och Dahlström(2011) bekräftar i sin studie. Det studenterna säger är negativt med utbildningen är att den inte på någon nivå bidrar till att öka deras empatiska förmåga vilket exemplet nedan visar:

Bidrar inte alls med detta. Mycket fokus på teori och forskning, inte på empati

-Deltagare 8-

Många har en mer neutral inställning till utbildningen och menar att empati är något som de själva har burit med sig redan innan utbildningstiden. De menar att förmågan till empati varken har ökat eller minskat under utbildningen. En del studenter pekar också ut att anledningen till att de från första början valde att börja studera till socionom berodde på att de redan hade en etablerad empatisk förmåga. Med andra ord var det denna förmåga till empati som ledde dem in i denna yrkeskategori som omfattar människobehandlande arbete. Empirin visar att flertalet studenter anser att deras känslomässiga empati är oförändrad men att socionomutbildningen har hjälpt dem att få en ökad förståelse för andra människor. Med stöd av Holm (2009) vill vi konstatera att dessa studenter faktiskt har utvecklat en del av deras empatiska förmåga, vilket är den kognitiva empatin, även om de inte själva ser detta som empati. Holm menar att förståelse är en av de centrala delarna i begreppet empati. Även Bohlin och Eklund (2013) förklarar att förståelse är en grundläggande faktor i empatisk förmåga. Utöver de neutrala svaren ser vi också respondenter som anser att utbildningen har påverkat deras empatiska förmåga negativt. Detta främst genom att utbildningen har ”öppnat deras ögon” och ställts inför oförmågan att inte kunna hjälpa alla som är i behov av hjälp. Några av dessa respondenter med denna inställning förklarar att de inte klarar av den känslostorm som verkligheten kan bära med sig och att de istället ”stänger av” sina egna känslor.

Jag tycker att socionomutbildningen har försämrat min empatiska förmåga och gjort mig mer cynisk. Det är antagligen inte utbildningen i sig så mycket som att man läser om människor i svåra situationer och känner sig oförmögen att hjälpa. Med en känsla av att det finns så många människor som har det svårt att man knappt kan hjälpa en marginell mängd av dessa människor.

-Deltagare 9-

Diskussion

Huvudsyfte med studien var att undersöka socionomstuderandes empatiska förmåga och om den utvecklas under utbildningen. Tidigare forskning visar att empatisk förmåga kan utvecklas med hjälp av rätt metod och utbildning (Cunico m.fl. 2012; Holm, 2009). I detta kapitel redovisas analys och diskussion av studiens resultat. Den kvantitativa empirin kopplas samman med den kvalitativa empirin i ljuset av analys och diskussion. Resonemang förs även om metodval och dess svårigheter. Kapitlet avslutas med förslag till fortsatt forskning.

Utifrån tidigare presenterad forskning i studiens bakgrund ses empati som en viktig del i praktiskt socialt arbete. Bernler och Johnsson (2001) menar att en hög empatisk förmåga bidrar till ett bättre förhållningssätt i mötet med klienter. De förklarar även att viljan till handling, med andra ord, den empatiska omsorgen, är beroende av den empatiska förmågan hos den professionella. Vår empiri visar ett lägre värde i detta område (empatisk omsorg) enligt IRI-skalan hos gruppen studenter som är i slutet av sin utbildning (Adepters) vilket enligt Bernler & Johnssons (2001) teorier, skulle innebära en försämrad förmåga gällande utförandet av behandlingsarbete hos dessa respondenter. I motsats till Bernler och Johnsson (2001) anser Cliffordson (2001a) och Davis (1983) att empati är ett helhetsbegrepp och områdena i IRI ska tolkas i ljuset av helheten. I den bemärkelsen skulle den marginella nedgången i empatisk omsorg inte betyda att Adepters har en sämre empatisk förmåga än studenter i början av utbildningen, Rookies. Detta kan även styrkas genom att studenter i slutet av utbildningen har ett generellt högre värde på hela IRI-skalan.

Då skillnaden mellan termingrupperna gällande IRI-poäng inte är statistiskt säkerställd kan studien inte påvisa en skillnad mellan dessa grupper. Vi väljer därför att resonera kring båda möjligheterna. En tolkning av resultatet är, enligt vår mening, att landets lärosäten inte kan erbjuda utbildningar till socionom som utvecklar den empatiska förmågan. Socionomutbildningens riktlinjer beskriver att ett empatiskt förhållningssätt är ett kriterium och krav för att erhålla socionomexamen (SFS 1993:100; Högskoleverket, 2009). Tidigare studier såsom Cunico m.fl. (2012) och Gerdes & Segal (2009) visar att tydliga utbildningsmoment är en bidragande faktor till att utveckla den empatiska förmågan. Vårt kvantitativa resultat kan bero på att socionomutbildningen inte har tydliga moment tillägnade att utveckla den empatiska förmågan. Detta trots att de nationella riktlinjerna (SFS 1993:100) uttryckligen klargör att sådana moment ska ingå i socionomutbildningen. Analysen av studiens kvalitativa resultat visar att studenterna själva upplever att det finns tydliga utbildningsmoment för att utveckla en empatisk förmåga. Resultatet visar ett genomgående tema hos merparten av respondenterna där dessa förklarar att förståelsen av andra människor har utvecklats, alltså den kognitiva aspekten av empati. Området perspektivtagande (IRI) prövar denna del av empatin. Just perspektivtagande är något som Bohlin och Eklund (2013) anser tillhöra den kognitiva empatin. Området empatisk omsorg har haft en marginell nergång och detta går i linje med vad respondenterna har svarat på frågan gällande vad de själva tycker ha utvecklat deras empatiska förmåga. I de fall där studenterna anser att deras affektiva empati har blivit påverkad har det varit till det sämre och tagit sig uttryck i en mer cynisk världsuppfattning. I vårt kvalitativa resultat ser vi att många respondenter inte ser perspektivtagande och förståelse som en del av empati, utan snarare som ett fenomen baserat

på känslor gentemot andra. Eisenberg & Fabes (1990) menar att perspektivtagande och förståelse är en del av empati. Holm (2009) beskriver i sin forskning att uppfattningen av vad empati är hos den professionella också bestämmer utfallet av mötet med klienten.

Om respondenterna är av den uppfattningen att empati endast innebär att dela andras känslor och inte att förstå den andras situation, kan detta frambära ett icke-produktivt möte. Detta skulle i så fall visa att en del utav socionomstudenterna i landet har en uppfattning av empati som skulle kunna få negativa konsekvenser i en framtida yrkesroll. Med stöd av Holm (2009) anser vi att det är oroväckande att den kvalitativa empirin visar att nästan en femtedel anser att deras empatiska förmåga lämnas oförändrad eller försämrade efter slutförd utbildning. Orsaken till att denna siffra är så hög kan bero på att respondenterna inte uppfattar den kognitiva empatin som empati och detta är i sig ett problem. Holm menar snarare att en medvetenhet om den egna empatiska förmågans begränsningar väger minst lika tungt som den empatiska förmågan i sig. Vi anser att om studenterna inte har medvetandegjort vad som är den empatiska förmågan, kan de heller inte förhålla sig till deras begränsningar och därigenom inte hantera situationer där empati krävs på ett professionellt sätt (Holm, 2009).

Studiens resultat visar på en skillnad i den empatiska förmågan mellan män och kvinnor. Att kvinnor har en högre empatisk förmåga än männen har också i tidigare studier påvisats. Bergqvist och Dahlströms (2011) och Nurminen och Svedlin (2009) samt Cunico m.fl. (2012) kommer fram till att det finns en signifikant skillnad i empati mellan könen. Som vi har nämnt tidigare i vår resultatredovisning är kvinnor överrepresenterade i studien och denna överrepresentation finns också ute på arbetsmarknaden⁶ (Statistiska centralbyrån, 2010). Holm (2001) har i sin forskning undersökt skillnaden mellan kön i empati och har också funnit signifikanta skillnader där männen har en lägre empatisk förmåga. Hon förklarar detta fenomen med att könsstereotypa förväntningar tar sig i uttryck hos kvinnor där de förväntas av samhället att reagera mer empatiskt och uppmärksamma känslouttryck snabbare än män. Just att kvinnor förväntas vara mer empatiska kan möjligtvis påverka en mätning med ett självskattningsformulär som IRI då kvinnor kan påverkas i sin självskattning av förväntningar, något som bekräftas av Eisenberg & Lennon (1983). I den traditionella kvinnostereotypen anses empati vara en mycket positiv egenskap och därigenom finns en risk för att respondenten svarar på ett sätt som bekräftar självbilden för denna könsstereotyp. Denna syn på könsstereotyper delas även av Giddens (2014). Det finns alltså en samhällelig aspekt att granska gällande skillnaden mellan könen, något som Giddens diskuterar. Han menar att människor är skapade och medskapare av sitt omkringliggande samhälle. De normer som människor lever i och är medskapare i, präglas idag till vissa delar av könsstereotyper. Vidare menar Giddens att människor idag fortfarande till viss del lever kvar i dessa stereotyper, där omsorg och förmågan att visa känslor (vilket i denna studie har angetts ingå i empati) är ett typiskt kvinnligt drag. Denna samhälleliga bild skulle i så fall kunna förklara varför vår kvantitativa empiri visar en skillnad mellan könen. Singer m.fl. (2006) studerade de centra i hjärnan som aktiveras då empatiska processer startar hos människor och kom fram till att män känner mindre empati än kvinnor och framför allt gentemot oempatiska personer. Detta skulle betyda att orsaken till vad vår kvantitativa empiri visar kan bero på en rent biologisk skillnad mellan män och kvinnor.

⁶ 16 % män i denna studie och 18,5 % män i socionomyrket i stort.

De fall där det kvantitativa resultatet visar samband mellan kön och de olika områdena i IRI tyder på att personer av samma kön tenderar att svara på liknande sätt. Således kan det konstateras att områden som inte korrelerar med kön beror på andra faktorer än vilket kön respondenten har. Störande faktorer som privatliv, tidigare erfarenheter och olika egenskaper hos individerna tar dennas studie inte hänsyn till. Det är därför svårt att diskutera vilka faktorer som faktiskt påverkar vårt resultat utöver kön.

De samband mellan kön och empatisk förmåga som redovisas i studien är svaga men det anses rimligt att det finns ett samband, då Pearson's korrelationstest överensstämmer med det signifikanta medelvärdet på respektive område.

Det vi anser vara det mest svåranalyserade i vårt resultat är sambandet mellan ålder och empati. Studiens resultat visade att den empatiska förmågan försämras ju äldre personen blir. Detta resultat förbryllade oss. Borde inte den empatiska förmågan öka i takt med perspektivtagande och förståelse som enligt Bohlin (2013) har ett samband med ålder? Bohlin förklarar att det inte är åldern i sig som bidrar till en ökad empati, men de egenskaper som ingår i empatisk förmåga får chans att utvecklas med livserfarenhet vilket kommer med åldern. Dadds m.fl. (2008) visar i sin studie att kognitiv empati ökar med åldern och har ett klart samband med verbal IQ. Vår kvantitativa empiri motsäger Dadds m.fl. gällande den kognitiva empatin och tyder istället på att denna förmåga minskar med åldern. Med motstridig och bristande tidigare forskning är vårt resultat svåranalyserat då olika forskare i sina respektive studier kommit fram till olika slutsatser. Dahlström & Bergqvists (2011) studie gällande empati påvisade inte något samband mellan ålder och empati samtidigt som Sandin med stöd av Eklund (2010) kunde påvisa en ökning av empati ju äldre respondenten var.

Ett resultat i studien som ändå kan styrkas av tidigare forskning är området personligt obehag i förhållande till ålder. Davis (1983) visar i sin studie att området personligt obehag har en tydlig korrelation med ålder där poängen i IRI minskar ju äldre personen blir. I vårt resultat har vi en signifikant säkerställd skillnad mellan åldersgrupperna i just detta område. Detta område ska mäta hur pass påverkad respondenten blir när denna möter en påtagligt obehaglig situation. Ett exempel på ett sådant är påstående 27 i IRI-enkäten:

När jag ser någon som verkligen behöver hjälp i en nödsituation, känns det som att jag går sönder.

Att få ett dåligt resultat på detta område behöver nödvändigtvis inte betyda att respondenten har en sämre empatisk förmåga. Utifrån ovanstående citat visar resultatet att de äldre inte känner att de "går sönder" i lika stor utsträckning som de yngre. Detta kan betyda att de har ett bättre uppbyggt psykiskt försvar gentemot så starka känslor och kan därför handla mer rationellt (Holm, 2001). Denna medvetenhet som beskrivs kan vara orsaken till en nedgång i området personligt obehag hos de äldre. Det kvantitativa resultatet visar samband genom Pearson's korrelationstest och styrker denna analys (se tabell 9.). I just detta område visar både den kvalitativa och den kvantitativa empirin på samma resultat, vilket kan styrkas av tidigare forskning (Davis, 1983).

Utbildningens form är något som Holm (2001) framhåller som betydande för utvecklingen av den empatiska förmågan. Vi kan i vår studies kvantitativa empiri se en marginell positiv förändring i den empatiska förmågan hos socionomstudenter. Bergqvist och Dahlström (2011) visade i sin studie att studenter på Lunds universitet försämrade sin

empatiska förmåga under utbildningstiden. Vårt resultat motsäger detta resultat, men utan statistiskt säkerställda resultat utifrån båda studierna kan vi inte säga vad som är rätt eller fel. Vi vill belysa att utbildningsmiljön kan ha en påverkan som varit positiv för våra respondenter. Med stöd av vårt kvalitativa resultat har vi pekat ut specifika utbildningsmoment (PPU, VFU, gruppdiskussioner, fallstudier) som respondenterna själva anser ha påverkat deras empatiska förmåga. Specifika utbildningsmoment kan ha en påverkan på förmågan till empati, något som Cunico m.fl. (2012) också har påvisat. Utöver specifika utbildningsmoment har respondenterna också beskrivit att utbildningen i sin helhet är utvecklande i empati.

Metoddiskussion

Det finns ett antal begränsningar med den genomförda studien. En är att en longitudinell studie skulle vara att föredra genom att den följer samma individer empatiutveckling genom socionomutbildningen. En annan begränsning är vår undersökningsdesign och vårt frågeformulär. Framförallt handlar det om att den inte omfattar samtliga möjliga variabler förutom socionomutbildningen som kan påverkar den empatiska förmågan hos studenterna. Vi anser att det finns problem kopplade till enkätens utformning. Ett problem menar vi är att en del påståenden är skrivna i negativ bemärkelse vilket gör dessa känslomässigt laddade. Det kan göra att respondenten svarar på ett sätt som samhället skulle ”se som normalt”. I och med att det finns en norm om att socionomer i synnerhet och människor i allmänhet bör vara omtänksamma och snälla, menar vi att det blir det nästan en omöjlighet att svara helt negativt på påståendena. Detta även om respondenten tycker att det svarsalternativet skulle passa bäst för denna. Vår enkät är omfattande vilket riskerar att respondenten svarar slentrianmässigt och inte är betänksam och är noggranna i sina svar. Det kan påverka resultatet negativt och ge en skev bild av sanningen.

Ett annat problem med vår metod och tillvägagångssätt är att vi har för lite kontroll över våra respondenter för att kunna matcha respondenter i grupperna, exempelvis rörande ålder. Personer under 25 år är överrepresenterade och det är önskvärt att ha ungefär lika många i varje åldersgrupp för att lättare kunna analysera resultatet. En bättre metod för att kunna säkerställa ett samband hade varit att genomföra en longitudinell studie där samma respondenter får svara på enkäten vid olika tillfällen. Vid en sådan studie skulle det också vara önskvärt att de båda åldersgrupperna skulle vara jämnt fördelade i antal, som vår studie heller inte uppfyller. Den låga svarsfrekvensen vi erhållit medför brister i representativitet för målgruppen (Bryman, 2008). Vi räknade med ett högt bortfall och således hörde vi av oss till samtliga universitet i Sverige som erbjuder socionomutbildning. På grund av studiens tidsomfattning och ekonomiska förutsättningar har vi inte kunnat besöka respektive lärosäte och genomföra enkäten i klassrummen vilket vi tror hade förebyggt bortfall.

Studiens instrument för att mäta empati är ett välbeprövat instrument, vars skala är välvaliderad, något som bevisar att instrumentet mäter det som ämnas mätas. En av styrkorna i studien är ett lågt internt bortfall, vilket höjer den interna validiteten för studien. Cronbachs alpha visade på en acceptabel nivå, vilket bevisar att studiens instrument fungerat i datainsamlingen samt att studien ligger i linje med tidigare forskning. Vår population var normalfördelad, något som var positivt under analys av empirin. Utan en normalfördelning skulle de statistiska testerna behövt utformas på ett annorlunda sätt, vilket hade försvårat

analysen av empirin (Bryman, 2008). Genom det kvalitativa resultatet har studien fått en större tyngd och ett djup som kompletterar det kvantitativa resultatet. Att anta både kvalitativt och kvantitativt förhållningssätt har gett en bättre förståelse av fenomenet empati hos socionomstudenter.

Vi vill avslutningsvis poängtera att vi haft svårigheter med att kontrollera vilka som faktiskt har svarat på vår enkät. Länken till enkäten kan med enkelhet ha kopierats av respondenter och skickats vidare till andra utanför den tänkta målgruppen. På så vis kan icke önskvärda ha svarat på vår enkät utan att vi har någon vetskap om detta. Då vi har hört av oss till Facebook-grupper och delat länken till enkäten i dessa grupper kan vi inte med säkerhet säga att det faktiskt enbart är socionomstudenter som ingår i gruppen och svarat på enkäten. Dessa grupper har en eller flera administratörer som själva bestämmer vilka som får ingå i deras grupp och därför kan personer som inte studerar till socionom bli accepterade som medlemmar i gruppen. Anledningen till att vi inte valde en säkrare form av webbenkät, till exempel med inloggningskod, beror delvis på studiens tidsomfattning samt att respondenterna hade kunna bli avskräckta av eventuell identifierbarhet. Vi valde också att inte definiera de olika lärosätena där studenterna var aktiva på grund av att det är ytterst få män som studerar till socionom och därför hade dessa varit lätta att identifiera. Då vi har gjort ändringar i ursprungsinstrumentet IRI (Davis, 1983) ser vi risker med att inte ha genomfört en pilotstudie. Ett sådant test skulle behöva genomföras med både ursprungsinstrumentet och det bearbetade instrumentet för att kunna jämföra skillnader i Cronbachs alpha och säkerställa validitet. På grund av tidsomfattningen i studien har vi inte kunnat utföra en sådan pilotstudie.

Slutsats

Trots att vi i vår kvantitativa empiri inte kan påvisa ett signifikant samband mellan utbildningstiden och empati, vill vi ändå påstå att med stöd av den kvalitativa empirin sker en förändring i den empatiska förmågan hos landets socionomstudenter, vilket Högskoleförordningen (SFS 1993:100) också förespråkar. Respondenter som har bidragit till vår kvalitativa empiri har utöver några enstaka fall påstått att åtminstone deras förståelse och perspektivtagande har ökat under utbildningstiden. Även om respondenterna själva inte ser förståelse och perspektivtagande som empati kan vi med stöd av forskning se att det är en del av empati. Utöver de små skillnader som kunnat konstateras i terminstillhörighet i det kvantitativa resultatet, har även kön och ålder visat sig ha en signifikant inverkan på den empatiska förmågan. Vår slutsats är därför att den empatiska förmågan i generella drag har ökat hos studenter i slutet av utbildningen, Adepterna, samt att empati är knutet till könstillhörighet och ålder.

Fortsatt forskning

Vår studie visar att studenterna i slutet av utbildningen har en marginellt högre empatisk förmåga än de som är i början av utbildningen. Med hjälp av vår kvalitativa empiri har vi också skapat oss en förståelse för varför denna förändring har skett. Vi vill påpeka att vår studie har stora metodologiska begränsningar och vår ambition var inte heller att ta fram generaliserbara resultat. Vi anser därför att det är av högsta relevans att fortsätta undersöka detta område då högskoleförordningen (SFS 1993:100) tydligt anger att socionomer för examen ska påvisa en klar empatisk förmåga. Det är intressant att se om ytterligare forskning

hade kunnat klargöra ett faktiskt säkerställt samband mellan socionomutbildning och ökad empatisk förmåga. Om vidare forskning genomförs anser vi att en annan forskningsdesign är att föredra, exempelvis en longitudinell design. Denna form skulle lättare kunna visa på orsakssamband då samma individer med samma egenskaper genomför studien (Bryman, 2008). Även en rent kvalitativ forskningsmodell av intervjutyp, då gärna med både studenter och lärare, skulle kunna öka förståelsen för vad som kan påverka den empatiska förmågan.

Referenser

- Berhin, I., Lundgren, M. & Theodoridis, K. (2014). Aktiv empati: Sjuksköterskors strategier för att frammana empati i mötet med patienter som av sjuksköterskan upplevs vara svårbemötta. *Vård i Norden*. Nr 3, Vol. 34, 28-32.
- Bernler, G., & Johnsson, L. (2001) *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur AB
- Bohlin, Henrik. (2013). Den mångsidiga empatin. I H, Bohlin & J, Eklund (Red.) *Empati – teoretiska och praktiska perspektiv*. 13-33. Lund: Studentlitteratur AB
- Bohlin, H. & Eklund, J. (Red.) (2013). *Empati – Teoretiska och praktiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur AB
- Bryman, A. (2008). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Stockholm: Liber
- Carlson, B. (2005) *Hjälpprocesser i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB
- Cliffordson, C. (2001a). *Assessing empathy: Measurements characteristics and interviewer effects*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis
- Cliffordson, C. (2001b). Parents' Judgments and Students' Self - Judgments of Empathy. *European Journal of Psychological Assessment*, 17 (1), 36–47.
doi: 10.1027//1015-5759.17.1.36
- Cunico, L., Sartori, R., Marognoli, O., Meneghini, A.M. (2012). Developing empathy in nursing students: a cohort longitudinal study. *Journal of clinical nursing*, 21, 2016-2025.
DOI: 10.1111/j.1365-2702.2012.04105.x.
- Dadds, M.R., Hunter, K., Hawes, D.J., Frost, A.D.J., Vassalo, S., Bunn, P., Merz, S. & Masry, Y.E. (2008). A measure of cognitive and affective empathy in children using parent ratings. *Child psychiatry & human development*. 39, s.111-122
- Dahlström, J., Bergqvist, J. (2011) *Den empatiske socionomen - Is this to be an Empathy test?*
Lund: Lunds universitet
- Davis, M.H. (1994). *Empathy: A social Psychological Approach*. Madison: WI: Brown and Benchmark
- Davis, M.H. (1983). Measuring individual differences in empathy: evidence for a multidimensional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 113-126.

- Eisenberg, N. & Fabes, R.A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*. 14, s 131-149.
- Eisenberg, N. & Lennon, R. (1983). Sex differences in empathy and related capacities. *Psychological bulletin*, 94. 100-131.
- Eklund, Jakob. (2013). Samtida forskning om empati i psykologi. I H, Bohlin & J, Eklund (Red.) *Empati – teoretiska och praktiska perspektiv*. 131-151. Lund: Studentlitteratur AB
- Gassne, J. (2010). *Evidensbaserad praktik på svenska socialhögskolor*. Socialstyrelsens rapport. Artikelnr: 2010-3-31. ISBN: 978-91-86585-07-5
- Gerdes, K. E & Segal, E. A. (2009). A social work model of empathy. *Advances in social work*, 10,2,114-127.
- Giddens, A. (2014). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur AB
- Göteborgs universitet. Utbildningsplan för socionomprogrammet. Hämtad från: <http://socwork.gu.se/utbildning/grundutbildning/socionomprogrammet> 2015-05-07.
- Halpern, J. (2001). *From detached concern to empathy*. Oxford: Oxford University Press
- Hanssen, P. & Rökenes, O. (2007). *Bära eller brista*. Stockholm: Gleerups Utbildning AB
- Hjerm, M., Lindgren, S. & Nilsson M. (2014). *Introduktion till samhällsvetenskaplig analys*. Stockholm: Gleerups
- Holm, Ulla. (2013). Empati och professionellt förhållningssätt. I H, Bohlin & J, Eklund (Red.) *Empati – teoretiska och praktiska perspektiv*. 217-238. Lund: Studentlitteratur AB
- Holm, U. (2009). *Det räcker inte att vara snäll: Förhållningssätt, empati och psykologiska strategier hos läkare och andra professionella hjälpare*. Stockholm: Natur och Kultur
- Holm, U. (2001). *Empati: Att förstå andra människors känslor*. Stockholm: Natur och Kultur
- Håkansson, J. (2006). Empathy and viewing the other as a subject. *Scandinavian journal of psychology*. 47, 399-409. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2006.00521.x.
- Håkansson, J. (2003). *Exploring the phenomenon of empathy*. Diss., Stockholms universitet.
- Högskoleverket. (2009). *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Jönköping: Rydheims Tryckeri AB.
- Kohut, H. (1959). Introspection, empathy and psychoanalysis: An examination of the

relationship between mood of observation and theory. I:P.H. Ornstein (red.) *The search for the self* (Vol. 1). New York: International universities press, s. 205-232.

Kvale, S., & Brinkman, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur

Meuwisse, A., Sunesson, S., Svärd, H. (2000). *Socialt arbete – en grundbok*. Stockholm: Natur och kultur.

Nerdrum, P. (2000). *Training of empathic communication for helping professionals*. Doktorsavhandling. Oslo: Institutionen för psykologi, Oslos universitet

Nurminen, P., & Svedlin, M. (2009). *Empati gentemot människor med olika etniciteter*. Mälardalen: Akademien för hållbar samhälls-och teknikutveckling.

Ottosson, J. (Red.) (1999). *Patient-läkarrelationen. Läkekonst på vetenskaplig grund*. Stockholm: Natur och kultur

Paulus, S. (2004). The hierarchical structure of the interpersonal reactivity index. *Social behavior & personality: An international journal*, 32, 4, s. 355-360

Petterson, U. (2001). *Socialt arbete, politik och professionalisering*. Stockholm: Natur och kultur.

Rogers, C. (1951). *Client-centered therapy: Its current practice, implications, and theory*. Boston: Houghton Mifflin.

Ronnby, A. (2008). "Socialhögskolans förlorade själ" *Socionomen*, 1, 40-43.

Sandin, S. (2010). *Finns det ålderskillnader i empati?* Västerås: Mälardalens högskola

SFS 1993:100. *Högskoleförordningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 1847:23. *Fattigvårdslagen*. Stockholm: Regeringskansliet.

Singer, T., Seymour, B., O'Doherty, J.P., Stephan, K.E., Dolan, R.J & Frith, C.D. (2006). Empathic neural responses are modulated by the perceived fairness of others. *Nature* 439, s. 466-469.

Socialstyrelsen. (2004). *Socialt arbete med barn och unga i utsatta situationer*. Artikelnr: 2004-110-5. Publicerad på www.socialstyrelsen.se april 2004.

SOU 1973:59 *Högskoleutbildning U68*. Betänkande av 1968 års utbildningsutredning.

Statistiska centralbyrån. (2010). *Tema: Utbildning – Könstruktur per utbildning och yrke 1990-2030*. Hämtad från www.scb.se 2015-05-15.

Svenska akademien. (2014). *Svenska akademiens ordlista över svenska språket*. Stockholm: Norstedts.

Trost, J. (2012). *Enkätboken*. Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Göteborg: Elanders Gotab.

Yu, J. & Kirk, M. (2009) Evolution of empathy measurement tools in nursing: Systematic review. *Journal of advanced nursing*, 65, 9, s. 790-806

Bilaga 1.

Följebrev:

Vi är två socionomstudenter på Högskolan i Jönköping som just nu håller på att arbeta med vår kandidatuppsats. En del i uppsatsarbetet är att genomföra en studie kring ett ämne som är relevant för socialt arbete. Vi har valt att studera om den empatiska förmågan förändras hos socionomstudenter under utbildningstiden. Empatin är ett centralt begrepp inom socialt arbete och i socionomutbildningens lokala, likväl som nationella, riktlinjer. Ett krav för att ta socionomexamen är att ha utvecklat en empatisk förmåga.

Tidigare forskning kring den empatiska förmågan hos professionella har fokuserats på vården, främst sjukvården. Därav saknas forskning om ämnet inom socialt arbete.

För att få en bild av eventuell förändring hos studenterna vill vi genomföra enkätundersökningen i socionomprogrammets termin 1 respektive terminen efter sista praktiken. Anledningen till att vi kontaktar Er är för att vår studie är att vi valt att vända oss till flera universitet runt om i landet varav ett av dessa är ert. Vi hoppas att ni vill hjälpa oss genom att besvara vår enkät. Enkäten är ett välbeprövat instrument för att mäta empati, kallat IRI (Interpersonal Reactivity Index) och studien genomförs under vetenskaplig handledning av Thorbjörn Ahlgren, filosofie doktor i socialt arbete och lektor på avdelningen för beteendevetenskap och socialt arbete, Hälsohögskolan.

Ditt deltagande är frivilligt och dina svar behandlas konfidentiellt. Resultaten kommer att presenteras på ett sådant vis att det inte kan kopplas till dig som enskild person.

Vid frågor eller synpunkter är Du välkommen att höra av dig till oss via telefon eller mail.

Tack för att Du väljer att delta i vår undersökning.

Student

Student

Handledare

Thorbjörn Ahlgren

036-101334

ahth@hj.se

Bilaga 2.

Hej!

Vi är två socionomstudenter på Högskolan i Jönköping som just nu håller på att arbeta med vårt examensarbete. Vår C-uppsats tar avstamp i denna enkätundersökning och vi vill tacka för att ni medverkar. Målet med undersökningen är att studera om den empatiska förmågan förändras hos socionomstudenter under utbildningstiden. Empatin är ett centralt begrepp inom socialt arbete och i socionomutbildningens lokala, likväl som nationella, riktlinjer. Ett krav för att ta socionomexamen är att ha utvecklat en empatisk förmåga.

Tidigare forskning kring den empatiska förmågan hos professionella har fokuserats på vårdyrken, främst sjukvården. Därav saknas forskning om ämnet inom socialt arbete. För att göra en så bred undersökning som möjligt har vi valt att vända oss till flera universitet runt om i landet varav ett av dessa är ert. Vi hoppas att ni vill hjälpa oss genom att besvara vår enkät. Enkäten är ett välbeprövat instrument för att mäta empati, kallat IRI (Interpersonal Reactivity Index).

Undersökningen är anonym och inga enskilda uppgifter kommer att presenteras i det färdiga arbetet.

Kön: _____

Ålder: _____

Jag studerar på termin:

Instruktioner

Följande uttalanden handlar om tankar och känslor i många situationer. Markera för varje påstående hur väl det stämmer för just dig genom att ringa in lämpligt alternativ. Läs varje uttalande noggrant innan du svarar.

1. Jag dagdrömmer och fantiserar relativt regelbundet om vad som skulle kunna hända mig.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

2. Jag bryr mig ofta om, och ömmar, för dem som det går sämre för än för mig.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

3. Ibland har jag svårt att se saker och ting från "den andras" synvinkel.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

4. Ibland tycker jag inte särskilt synd om andra när de har problem.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

5. När jag läser en roman eller ser på TV engagerar jag mig verkligen i de inblandades känslor.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

6. I nödsituationer känner jag mig illa till mods och känner oro.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

7. När jag ser en film, pjäs eller på TV brukar jag vara objektiv och det är inte ofta som jag går helt upp i handlingen.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

8. Innan jag tar ställning i en konflikt försöker jag se var och ens sida.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

9. När jag ser någon som blir utnyttjad känner jag mig liksom beskyddande mot dem.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

10. När jag är mitt uppe i en mycket känslomässigt laddad situation känner jag mig ibland hjälplös.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

11. Ibland försöker jag förstå mina vänner bättre genom att föreställa mig hur det skulle se ut från deras synvinkel.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

12. Det är ganska sällan att jag helt går upp i en bra bok eller film.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

13. När jag ser någon som blir sårad brukar jag förbli lugn.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

14. Andras olycka brukar inte störa mig särskilt mycket.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

15. Om jag är säker på att jag har rätt i en fråga brukar jag inte slösa särskilt mycket tid på att lyssna på andras argument.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

16. När jag har sett en film, pjäs eller på TV har det känts som om jag vore en av de inblandade.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

17. Att vara i känslomässigt laddade situationer skrämmer mig.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

18. När jag ser någon bli orättvist behandlad, tycker jag inte särskilt synd om denne.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

19. Jag brukar vara ganska effektiv när det gäller att ta itu med nödsituationer.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

20. Jag blir ofta ganska rörd av saker jag ser hända.

Stämmer inte alls

för mig

Stämmer precis

för mig

21. Jag tror det finns två sidor av varje fråga och jag försöker granska båda.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

22. Jag skulle beskriva mig själv som en ganska ömhjärtad person.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

23. När jag ser en bra film eller på TV har jag lätt att sätta mig in i huvudpersonens situation.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

24. Jag brukar förlora kontrollen i nödsituationer.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

25. När jag är upprörd på någon, brukar jag försöka "sätta mig in i hans/hennes ställe".

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

26. När jag läser en intressant historia eller roman, föreställer jag mig hur jag skulle känna om det hela hände mig.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

27. När jag ser någon som verkligen behöver hjälp i en nödsituation, känns det som att jag går sönder.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

28. Innan jag kritiserar någon, brukar jag föreställa mig hur jag skulle känna det om jag vore i deras ställe.

Stämmer inte alls
för mig

Stämmer precis
för mig

Beskriv hur du uppfattar att socionomutbildningen kan bidra/har bidragit till att utveckla din empatiska förmåga (ge gärna konkreta beskrivningar på utbildningsmoment).

Bilaga 3. Tabeller och kompletterande uppgifter

Tabell 10. Korrelation mellan områdena.

	Rookies	Adepter	Korrelation
Fantasi	26,23	26,79	0,056
Empatisk omsorg	29,31	29,05	-0,036
Personligt obehag	21,33	21,56	0,024
Perspektivtagande	26,51	27,17	0,083
Alla områden	103,45	104,73	0,060

$P < 0,05$

Ändringar i IRI-enkäten

Originalpåstående 12: *Det är rätt sällan att jag helt går upp i en bra bok eller film.*

Vår ändring: Det är ganska sällan jag går helt upp i en bra bok eller film.

Vi ansåg att ordföljden ”rätt sällan” kändes mer som talspråk än vår ändring ganska sällan. Vi kastade även om meningsbyggnaden då vi ändrade ”helt går upp” till ”går helt upp” då vi ansåg att meningen genom ändringen blev lättare att förstå.

Originalpåstående 16: *När jag har sett en film, pjäs eller på TV har jag känt det som om jag vore en av de inblandade.*

Vår ändring: När jag har sett en film, pjäs eller på TV har det känts som om jag vore en av de inblandade

Att vi ändrade meningsbyggnaden ”har jag känt det som” till ”har det känts som” baseras att meningen tidigare var krångligt uppbyggd och svårförstådd.

Originalpåstående 19: *Jag brukar vara rätt effektiv när det gäller att ta itu med nödsituationer.*

Vår ändring: Jag brukar vara ganska effektiv när det gäller att ta itu med nödsituationer.

Precis som i påstående 12 anser vi att ordet ”rätt” upplevs mer som talspråk och därför gjorde vi ändringen.

Originalpåstående 22: *Jag skulle beskriva mig själv som en rätt vekhjärtad person.*

Vår ändring: Jag skulle beskriva mig själv som en ganska ömhjärtad person.

Även om vekhjärtad och ömhjärtad enligt Svenska Akademiens Ordlista (2014) är synonymer till varandra ansåg vi att vekhjärtad har en negativ klang och kan därför påverka hur respondenten väljer att svara. Ömhjärtad upplevs av oss ha en mer neutral klang.

Originalpåstående 25: *När jag är upprörd på någon, brukar jag försöka ”försätta mig i hans/hennes ställe”.*

Vår ändring: När jag är upprörd på någon, brukar jag försöka ”sätta mig in i hans/hennes ställe”. Vår ändring syftar till att förenkla svenskan och på så vis göra det lättare och mer förståeligt för respondenterna att ta ställning till påståendet. Vi anser att ordet försätta är aningen föråldrat och kan därför lätt missförstås.